

HET HUIS 'DE INGHEL' AAN DE GRASLEI IN GENT

Guido Everaert, Marie Christine Laleman, Daniel Lievois & Gunter Stoops

Inleiding

Ter voorbereiding van een restauratie- en renovatieproject voor het pand Graslei 8 (afb. 1) werd onder leiding van de Dienst Stadsarcheologie van de Stad Gent (kad. afd. 3, sectie C, blad 1, nr. 61d) een archeologisch en bouwhistorisch vooronderzoek ingesteld¹. Bij nazicht van de bestaande literatuur werd er immers vastgesteld dat er over dit huis weinig concrete gegevens bekend waren. Vrijwel steeds wordt vooral naar de reconstructie van het Metselaarshuis verwezen en verhaalt men de grote etappes uit de geschiedenis van dat gildehuis, dat aan de Cataloniëstraat gelegen is². Ten einde alle sporen en gegevens zo goed mogelijk te kunnen interpreteren, werden ook de belendende panden aan de Graslei en de Korenmarkt bij het onderzoek betrokken. Het is voorts evident dat de bevindingen van andere archeologische interventies in de onmiddellijke omgeving en de huidige archeologische en historische kennis over Gent in het algemeen bij deze studie werden benut.

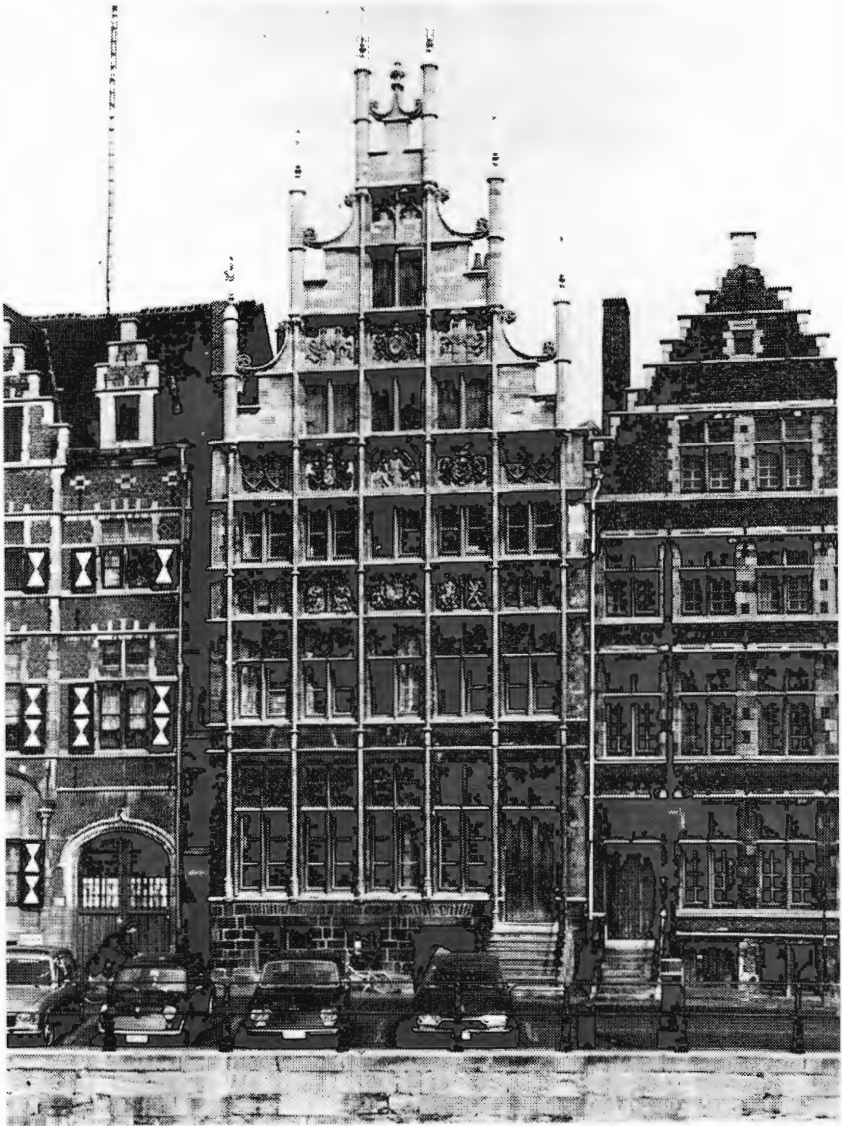
De ligging aan de Leie

Het onderzochte huis is gelegen aan de Graslei en tegenover een Leie-arm die het centrum van de stad van zuid naar noord doorkruist. Op grond van wat thans over de ontwikkeling van Gent bekend is, behoort de onderzochte plek tot de tweede uitbreidingsfase van de middeleeuwse stad³. Op dit ogenblik neemt men alge-

¹ Een eerste samenvatting verscheen reeds: zie EVERAERT, G. e.a., *Graslei 8*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1993, jg. 17 nr. 4, p. 39-44.

² DE VINCK, K., *De metamorfosen van een stadsgezicht. De Graslei en de Koornlei van de middeleeuwen tot vandaag*, Gent, 1976, p. 44-52; X., *Bouwen door de eeuwen heen, (Inventaris van het cultuurbezit in België)*, Gent, 1976, dl. 4na, p. 129-130; VAN DOORNE, G., *Neringhuis van de Gentse metselaars, Cataloniëstraat*, in: *Stadsarcheologie*, Gent, 1977, jg. 1 nr. 1, p. 10-19; CAPITEYN, A., *Gent in weelde herboren. Wereldtentoonstelling 1913*, Gent, 1988, p. 58-61. Uitzondering hierop vormt de korte bouwkundige beschrijving in VAN TYGHEM, F., *Dominanten in de middeleeuwse stadskern*, in: POULAIN, N. (red.), *Gent & architectuur. Trots, schande en herwaardering in een overzicht*, Brugge, 1985, p. 37.

³ Zie onder meer: LALEMAN, M.C. & RAVESCHOT, P. (red.), *Wat 'n leven binnen die muren! Gent 1100-1350*, Gent, 1986; VERHULST, A. & DECLERCQ, G., *Het vroeg-middeleeuwse Gent tussen de abdijen en de grafelijke versterking*, in: DECAVELE, J. (red.), *Gent, apologie van een rebelse stad*, Antwerpen, 1989, p. 36-59; RAVESCHOT, P., *Een eerste archeologisch onderzoek naar een middeleeuwse gracht in Gent*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 1990, jg. 14 nr. 4, p. 12-20;

Afb. 1. Het huis Graslei 8, toestand vóór de jongste restauratiewerken (foto IMPF, Gent)

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

meen aan dat de omwalling omheen de Sint-Janskerk in het midden van de 10de eeuw werd overschreden, dat de nederzetting zich in westelijke richting uitbreidde en tegen het eind van de 10de eeuw de Leie-oeveren had bereikt. Ook de havenactiviteiten verplaatsten zich van de Schelde-oeveren naar de Leie, meer bepaald naar de rechte Leiestrook tussen de Sint-Michielsbrug en de Veebrug (thans Grasbrug). De rechtstreekse geschreven vermeldingen die deze ontwikkeling bevestigen, zijn echter niet ouder dan de 13de eeuw. Vanaf de 16de eeuw verminderde de havendrukke en tegen het eind van het Ancien Regime hadden andere plaatsen in de stad de havenfuncties overgenomen. De benaming Graslei voor de oostelijke kaai langs de Leie-arm in het centrum van de huidige stad, is relatief jong. De aanduidingen *up de Leye* of *Korenlei* waren lange tijd meer gebruikelijk. *Korenlei* was aanvankelijk immers een benaming voor beide Leie-oeveren⁴.

Tot op heden neemt men aan dat het rechte Leie-tracé op zijn minst sedert de 10de eeuw ongewijzigd bleef en van toen een aantrekkingspool vormde voor handelsactiviteiten. Dat dit Leie-tracé mogelijk jonger zou kunnen zijn, was vooralsnog niet echt de bekommernis in het wetenschappelijk onderzoek betreffende het ontstaan en de vroege ontwikkeling van het stedelijke Gent. Er zijn echter verschillende indicaties die laten vermoeden dat het rechte tracé het resultaat was van ingrijpende infrastructuurwijzigingen.

Verscheidene archeologische interventies hebben uitgewezen dat vrijwel alle gebouwen tussen de westgevel van de Sint-Niklaaskerk en de Leie op een alluviale grond zijn opgetrokken. Mogelijk is de rechte Leie-arm een jongere resultante van een vroeger meer kronkelende, brede en minder diepe rivierarm. Of dit resultaat bij één ingreep werd gerealiseerd, is niet zeker. Een verlanding in diverse etappes mag niet worden uitgesloten. Op verschillende plaatsen werden op de smalle erven tussen de bebouwing aan de Korenmarkt en de bebouwing aan de Graslei resten van een oeverbeschoeiing teruggevonden. Ronde houten palen (ca. 15/20 cm doormeter), verbonden met een vlechtwerk van twijgen, volgden een verloop parallel aan de huidige Graslei⁵.

VERHULST, A. & DECLERCQ, G., *Proeve van historische interpretatie van de vroeg-middeleeuwse halfcirkelvormige gracht te Gent*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1990, jg. 14 nr. 4, p. 68-74; LALEMAN, M.C. & RAVESCHOT, P., *Inleiding tot de studie van de woonhuizen in Gent. Periode 1100-1300. De kelders*, (Verhandelingen Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België), Brussel, 1991, p. 202-211; LALEMAN, M.C., *La ville au XIIIe siècle: Apports de l'archéologie urbaine*, in: MARGUE, M. (red.), *Ermesinde et l'affranchissement de la ville de Luxembourg. Etudes sur la femme, le pouvoir et la ville au XIIIe siècle*, Luxembourg, 1994, p. 255-272.

⁴ Zie onder meer: DE VINCK, K., 1976, p. 21-23.

⁵ X., *Graslei 9, Eerste Korenmetershuis, oeverversterking*, in: *Stadsarcheologie*, Gent, 1978, jg. 2 nr. 1, p. 24-25. Zie ook: RAVESCHOT, P., *Graslei*, in: *Stadsarcheologie*, Gent, 1983, jg. 7 nr. 1, p. 48.

Ook de toponymische studie van M. Gysseling reikte enkele gegevens aan die in eenzelfde richting wijzen. Zo wijst hij op de aanwezigheid van enkele moeilijk te reconstrueren 'waterloopjes' tussen de Sint-Niklaaskerk en de Leie of de *Mere* en die de topografie van de oudste stad moeten hebben beïnvloed⁶. Verder is er ook het toponiem *Planckstege*, een steeg in de omgeving van de Sint-Niklaaskerk die haar naam ontleende aan een oudere brug- of plankovergang, misschien een aanlegsteiger⁷.

Hoewel de gegevens algemeen gezien zeer fragmentarisch zijn en de aandacht in het kader van dit onderzoeksproject vooral uitging naar het Leie-verloop tussen de Sint-Michielsbrug en de Grasbrug, kunnen, weliswaar onder voorbehoud van verder onderzoek, toch reeds enkele ontwikkelingsfazen worden verondersteld. Dat de oudste bewoningssporen in dit stadsareaal niet in de alluviale zones maar op de hogere zandruggen te vinden zijn, wordt door de archeologische interventies in dat stadsareaal aangegeven. De noordzijde van de Sint-Niklaaskerk, de noordelijke helft van de Korenmarkt en zo oplopend naar de Hoogpoort geven de lokalisatie aan van de hogere en droge plekken die zich het dichtst bij de vermoedelijke oudere rivierarm met kronkelend verloop bevonden. Behoudens enkele zeer beperkte aanwijzingen voor menselijke aanwezigheid in de late IJzertijd, gaat het om bewoningssporen vanaf het midden van de 10de eeuw. Wellicht ging het toen om houten huizen of groepen van huizen die individueel aan de rivierarm gelegen waren en deze benutten voor handelsactiviteiten en verkeer. Men kan veronderstellen dat de aanlegsteigers en de achterhuizen, onder invloed van de verlanding, steeds verder in de rivier werden uitgebouwd. De resten van oeverbeschoeiingen en de palen in de alluviale stroken kunnen daarvan overblijfselen zijn. Het is mogelijk dat deze aanlandingen in verscheidene etappes en zeer ongelijk, per individuele eigendom verliepen. De percelen van de noordelijke helft van de huidige Graslei waren aanvankelijk waarschijnlijk de achtererven van huizen aan de Korenmarkt en kwamen tot aan of in de rivier. Een dergelijke ontwikkeling werd in heel wat middeleeuwse stadskernen in Noordwest-Europa vastgesteld⁸.

Precieze dateringen voor de graduele ontwikkeling van de bebouwing op de oostelijke Leie-oever sedert het midden van de 10de eeuw, blijven heel moeilijk op basis van de thans bekende fragmentarische gegevens. Deze werkhypothese

⁶ GYSSELING, M., *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen, e.a., 1954, p. 13. Zie ook: DE POTTER, F., *Gent van den oudsten tijd tot heden*, Gent, 1886, dl. 4, p. 16-18.

⁷ GYSSELING, M., 1954, p. 68.

⁸ Zie onder meer: SARFATIJ, H., *Dutch towns in the formative period (AD 1000-1400): the archaeology of settlement and building*, in: BESTEMAN, J.C., BOS, J.M. & HEIDINGA, H.A. (ed.), *Medieval Archaeology in the Netherlands*, Assen-Maastricht, 1990A, p. 183-198; VOGEL, V., *De Haithabu à Schleswig*, in: *Archéologie des villes dans le Nord-Ouest de l'Europe (VIIe-XIIIe siècle)*, Douai, 1994, p. 23-26.

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

is overigens niet in tegenspraak met de beschikbare geschreven bronnen of met de historische studies die op basis daarvan het ontstaan en de ontwikkeling van het middeleeuwse Gent pogen te reconstrueren. Uit verscheidene oorkonden voor de twee Gentse abdijen, te dateren tussen 941 en 966, blijkt dat de oude portusnederzetting aan de Schelde zich toen had uitgebreid en reikte van de Schelde tot de Leie en in 966 of reeds vroeger ook op de westelijke oever van de Leie⁹. Deze ontwikkeling blijft verder plausibel, al moet de lokalisering van de Leie wellicht wat genuanceerd worden en kan die niet langer zomaar geassocieerd worden met het hedendaagse Leietraject tussen Sint-Michielsbrug en Grasbrug.

Reorganisatie van een stad ?

Indien de geschetste ontwikkeling zou kunnen worden bevestigd, dan kan men zich afvragen wanneer de Leie-arm in het stadscentrum werd verlegd of rechtgetrokken, wat de beweegredenen waren en wie het initiatief ertoe nam.

Over het bestaan van de Graslei in een voorkomen zoals dat vandaag wordt ervaren, zijn er vooralsnog geen gegevens ouder dan de latere 13de eeuw. Rekening gehouden met wat thans bekend is, lijkt het verleidelijk om het ontstaan van de Graslei te verbinden met de ophoging van de Gentse binnenstad in de loop van de 13de eeuw. De bebouwing aan de Graslei lijkt trouwens pas nadien aan te vangen.

Archeologisch gezien is de bewoning aan de Graslei dus jonger dan een belangrijk ophogingspakket dat in de hele stad binnen de omwalling van 1100 wordt aangetroffen en omwille van de overwegend donkere, humusrijke substanties werktechnisch soms als *zwarte laag* wordt aangeduid. Het betrokken

⁹ BLOCKMANS, F., *Het Gentse stadspatriciaat tot omstreeks 1302*, Antwerpen-'s Gravenhage, 1938, p. 99-102; GYSSELING, M., 1954, p. 29, p. 31 en p. 66; VERHULST, A., *De vroegste geschiedenis en het ontstaan van de stad Gent*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, Gent, 1972, p. 34-37; VERHULST, A., *Neue Ansichten über die Entstehung der flämische Städte am Beispiel von Gent und Antwerpen*, in: *Niederlande und Nordwestdeutschland*, (Festschrift Petri, *Stadteforschung* nr. A15), 1983, p. 7-8; VERHULST, A., *Leie en Schelde als grens in het portus Gent tijdens de Xde eeuw*, in: *Feestbundel voor Maurits Gysseling*, Leuven, 1984, p. 418-419; VERHULST, A. *Het ontstaan van de steden in Noordwest-Europa: een poging tot verklarende synthese*, in: *Academiae Analecta*, Brussel, 1987, jg. 49 nr. 1, p. 73-74; VERHULST, A., *Probleme der Städt kernforschung in einigen flämischen Städten des Früh- und Hochmittelalters*, in: JAEGER, H. (red.), *Stadtkernforschung*, Köln-Wien, 1987, p. 283-284; VERHULST, A. & DECLERCQ, G., 1989, p. 56; VERHULST, A. & Ryckaert, M., *Gent. Früh- und Hochmittelalter*, in: *Lexikon des Mittelalters*, München, 1989, dl. 4, p. 1238-1239; KOCH, A.C.F., *Gent in de 9de en 10de eeuw. Enkele benaderingen*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument*, Gent, 1990, jg. 14 nr. 3, p. 17-19; LALEMAN, M.C., 1994, p. 259.

ophogingspakket, dat op sommige plaatsen over een hoogte van 2 m bewaard bleef, is vrijwel steeds samengesteld uit een opeenstapeling van laagjes zand en organisch materiaal, met relatief weinig chronologisch verschil tussen de onderste en de bovenste laagjes. De dateerbare vondsten laten thans meestal enkel een globale situering in de 13de eeuw toe¹⁰.

Een dergelijke ophoging had gevolgen voor de hele stedelijke organisatie. De bestaande huizen werden gesloopt, aangepast of vervangen. Op plaatsen van vroegere bebouwing werd een plein gecreëerd zoals de Vrijdagmarkt. De meeste kerken werden verbouwd met een grotere aanleg dan voorheen en in een gotische architectuur. De ophoging van de stad komt trouwens overeen met het vloer-verschil tussen de romaanse en de gotische kerken. Dit werd althans vastgesteld bij archeologisch onderzoek in de Sint-Janskerk (thans Sint-Baafskathedraal), de Sint-Jacobskerk en de Sint-Niklaaskerk.

Reeds lang worden er vragen gesteld over de redenen die tot een dergelijke drastische ophoging van de stad hebben geleid. Geen enkele geschreven bron geeft hierover inlichtingen. De vele hypothesen die in de loop van de jaren werden geformuleerd, bleken weinig overtuigend. Het Gentse fenomeen is nochtans niet uitzonderlijk. Gelijkaardige vaststellingen werden gedaan in de stadskernen van talrijke historische steden in Noordwest-Europa. Telkens werd naar oorzaken gezocht en werden hypothesen de wereld ingestuurd. Steeds meer is men de mening toegedaan dat diverse factoren geleid hebben tot ingrijpende infrastructuurwijzigingen, waarvan de ophoging een onderdeel vormde, tot een soort van stedelijke 'reorganisatie'¹¹. Tot de factoren die dat proces hebben beïnvloed zou onder andere een toenemende waterlast kunnen behoren, ingevolge de sterk toegenomen ontginning en ontbossing van het achterland. Deze wateroverlast vroeg een betere kanalisering met een grotere diepgang. Een

¹⁰ Zie onder meer: LALEMAN, M.C., 1994, p. 266.

¹¹ Zie onder meer: BARLEY, M.W. (ed.), *European towns: their archaeology and history*, London e.a., 1977; KISTEMAKER, J.G.N., *Delft, Koornmarkt*, in: *Archeologische kroniek van Holland over 1986*, in: *Holland*, 1987, nr. 19, p. 329-332; CLEVIS, H.H.C.C. & THYSEN, J.R.A.M., *Nijmegen, van huis tot huis in de archeologie en de geschiedenis*, in: *Verborgten Steden. Stadsarcheologie in Nederland*, Amsterdam, 1990, p. 139-144; CORDFUNKE, E.H.P., *Alkmaar, een dorp op de geest wordt stad*, in: *Verborgten Steden*, 1990, p. 78-82; JANSSEN, H.L. & TRELING, J.P., *'s Hertogenbosch, een groeistad uit de late middeleeuwen, circa 1150-1350*, in: *Verborgten steden*, Amsterdam, 1990, p. 96-98; KRAUWER, M., *Amersfoort, van voorde in de Amer tot stad aan de Eem*, in: *Verborgten Steden*, Amsterdam, 1990, p. 83-85; SARFATIJ, H., 1990A, p. 183-198; SARFATIJ, H., *De vroege topografie van middeleeuws Nijmegen (7e-13e eeuw)*, in: *Feestbundel aangeboden aan prof. Dr. P.D. Blok*, Hilversum, 1990, p. 321-330; BITTER, P. & DE BAAR, P.J.M., *Enkele gedachten over het ontstaan van Leiden*, in: *Archeologisch jaarverslag 1990-1991*, Leiden, 1992, nr. 13-14, p. 95-101; VERHAEGHE, F., *Du bâti à la ville dans le Nord-Ouest de l'Europe médiévale*, in: *Les Nouvelles de l'Archéologie*, Paris, 1993, nr. 53-54, p. 61-65; VOGEL, V., 1994.

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

verbetering van het waterwegennet, met rechte, korte verbindingen bood tevens economische voordelen. Niet zelden werd er een verband opgemerkt tussen de ophoging, wijzigingen aan het waterwegennet en de uitbouw van handels- of haveninfrastructuur zoals kaaien en aanlegplaatsen. Door het dempen van onnuttige waterlopen en door de ophoging kwamen nieuwe bouwarealen tot stand die woonmogelijkheden konden verschaffen voor de steeds toenemende bevolking binnen de stadsmuren. Ook in de oudere woonarealen werden soms reorganisaties doorgevoerd. Een dergelijke samenhang van diverse factoren kan onmogelijk het resultaat geweest zijn van individuele, particuliere initiatieven. Overheidsbemoeiing was een *conditio sine qua non* om een dergelijk transformatieproces in relatief beperkte tijd in goede banen te leiden. Ofwel ging het initiatief uit van het stadsbestuur, ofwel was er een opdracht van de landheer, of een combinatie van beide.

Het hele geschetste gamma van mogelijkheden kan ook in Gent tot ingrijpende infrastructuurwerken geleid hebben die wellicht omstreeks het midden van de 13de eeuw aanvingen en in het begin van de 14de eeuw werden afgerond. In die periode werd in elk geval het hele waterwegennet gereorganiseerd. Weinig bruikbare waterlopen werden gedempt en vervangen door een recht of nuttig tracé. Op de nieuw gewonnen gronden werden dan verkavelingen ingericht. Dit geschiedde zowel in volledig gesaneerde stadsarealen, waarvoor onder andere de Waterwijk als noordoostelijk uitbreidingsgebied toonaangevend is¹², als langsheen de oevers van de rechtgetrokken en versmalde rivierarmen zoals de Leie. Dat een gedeelte van de Leie tussen 1251 en 1269 werd uitgediept en aangepast, was reeds eerder bekend. Dit werd vrijwel uitsluitend in verband gebracht met het graven van de Lieve als rechtstreekse verbinding tussen Gent en de haven van Damme¹³. Ook de Schipgracht, voor het eerst vermeld in 1251, werd in een Leievertakking gegraven. Dit zijn uiteraard slechts enkele elementen in een veel omvattender proces. Wie heeft daartoe het startsein gegeven? Rekening gehouden met de economische voordelen voor de stad en het leidende stadspatriciaat kan vermoed worden dat zij het initiatief hebben genomen. Gent werd sedert 1228 geleid door een nieuwe oligarchische schepenbank, de beruchte XXXIX¹⁴. Vooral nadat Gent een groot deel van het losgeld voor de

¹² Een afzonderlijke bijdrage over het ontstaan en de vroegste ontwikkeling van de Waterwijk is in voorbereiding en zal gepubliceerd worden in het tijdschrift *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*.

¹³ DUMONT, M.E., *Gent, een stedenaardrijkskundige studie*, Brugge, 1951; NOWE, H., *Het streven van Gent naar de zee, XIIIe-XIXe eeuw*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, Gent, 1952, p. 21-41; DECAVELE, J. DE HERDT, R. & DE CORTE, N., *Gent op de wateren en naar de zee*, Antwerpen, 1986, p. 170.

¹⁴ Zie onder andere: BLOCKMANS, F., 1938, p. 329-331 en p. 455-465; GANSHOF, F.L., *Over stadsontwikkeling tusschen Loire en Rijn gedurende de middel-eeuwen*, Antwerpen, e.a., 1941, p. 48; VAN WERVEKE, H., *Gent. Schets van een sociale geschiedenis*, Gent, 1947, p. 29-31; VAN TYGHEM, *Het Stadhuis van Gent, (Verhan-*

gevangen graaf Ferrand van Portugal had betaald, wisten de schepenen hun positie tegenover het grafelijke gezag te versterken. De hele 13de eeuw door zouden de XXXIX hun politieke, juridische en administratieve macht misbruiken om sluw en tyraniek op te treden, maar terzelfdertijd groeide Gent onder hun bewind uit tot één van de machtigste steden in Noordwest-Europa. De XXXIX bestonden uitsluitend uit telgen van de elitaire stadsfamilies die zich vooral als machtige lakenkooplui en grootgrondbezitters hadden weten te profileren en ook het hele economisch-sociale leven in de stad beheersten. De reorganisatie van de stedelijke topografie bracht hun families ook heel wat voordelen bij: sneller en beter verkeer, goede haveninfrastructuur, nieuwe mogelijkheden voor de uitbreiding van onroerend goed, wat onder meer in de oprichting van stapelhuizen tot uiting kwam.

De gehele reorganisatie van de stad werd in de 14de eeuw afgewerkt met de aanleg van nieuwe kaaien en aanlegplaatsen aan de Leie, onder meer aan de Graslei. Gedurende de hele 14de eeuw werden er belangrijke infrastructuurwerken gerealiseerd. In 1321-1322 werd er een aard of aanlegplaats aangelegd nabij de Veebrug, die de Graslei met de Korenlei verbindt¹⁵. De rekeningen vermelden dat daarvoor een spijker werd gesloopt. Tot het afbraakmateriaal behoorden een stenen zuil en vijfduizend driehonderd platte daktegels¹⁶. Mogelijk werd toen een deel van het stenen stadshuis Graslei 5, opgenomen in de inventaris van de middeleeuwse stadshuizen of Steneninventaris onder S35¹⁷, afgebroken. Wellicht ontstond dan de achteruitgelegen rooilijn van de drie panden die het huis Graslei 8 ten noorden begrenzen. Ook verder in de 14de eeuw worden in de stadsrekeningen grote sommen vermeld om het openbare domein tussen de Sint-Michielsbrug en de Gravenbrug (nu Vleeshuisbrug) beter uit te rusten. Dit omvatte onder meer het bouwen van een kaaimuur in Doornikse steen en diverse bestratingswerken¹⁸. In de latere 14de en het begin van de 15de eeuw maken verscheidene archivalia gewag van een kapelletje vlakbij de Veebrug tegenover het z.g. Middelhuis (thans Graslei 6). Volgens de geschreven informatie zou het een kleine Onze-Lieve-Vrouwekapel op een kolom geweest zijn¹⁹. Andere geschreven bronnen uit de latere 15de eeuw vermelden het bestaan van

delingen Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België), Brussel, 1978, dl. 1, p. 21-37; BOONE, M., & PREVENIER, W., *Gent. Spätmittelalter*, in: *Lexikon des Mittelalters*, München, 1989, T. 4, p. 1240-1244; MILIS, L., *De middeleeuwse grootstad*, in: DECAVELE, J. (red.), *Gent, apologie van een rebelse stad*, Antwerpen, 1989, p. 74.

¹⁵ Stadsarchief Gent (verder SAG), Reeks 400 nr. 1, Stadsrekeningen 1321-1322, f. 91v^o.

¹⁶ Zie ook: LALEMAN, M.C. & LIEVOIS, D., *De Grasbrug*, in: *7 Bruggen. Historiek & restauratie van zeven Gentse Leiebruggen*, Gent, 1987, p. 62.

¹⁷ LALEMAN, M.C. & RAVESCHOT, P., 1991, p. 61.

¹⁸ Zie ook: LALEMAN, M.C. & LIEVOIS, D., 1987, p. 61-63.

¹⁹ Zie ook: LALEMAN, M.C. & LIEVOIS, D., 1987, p. 63.

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

een *messing* of mestput bij de Veebrug en tegenover het huis *de Inghel*. De mestput werd toen gehuurd door Lievin Bueydens, die daar vanaf wilde omdat de burens verkregen hadden dat de mestput nog enkel 's nachts mocht worden geruimd²⁰. De gehele reorganisatie van de stad werd in de 14de eeuw afgewerkt met de aanleg van nieuwe kaaien en aanlegplaatsen aan de Leie, onder meer aan de Graslei. Deze enkele gegevens verwijzen naar structuren die niet onmiddellijk deel uitmaakten van het bestudeerde huis, maar door hun ligging tussen het pand Graslei 8 en de rivier invloed kunnen gehad hebben op het leven en de activiteiten die zich daar hebben afgespeeld.

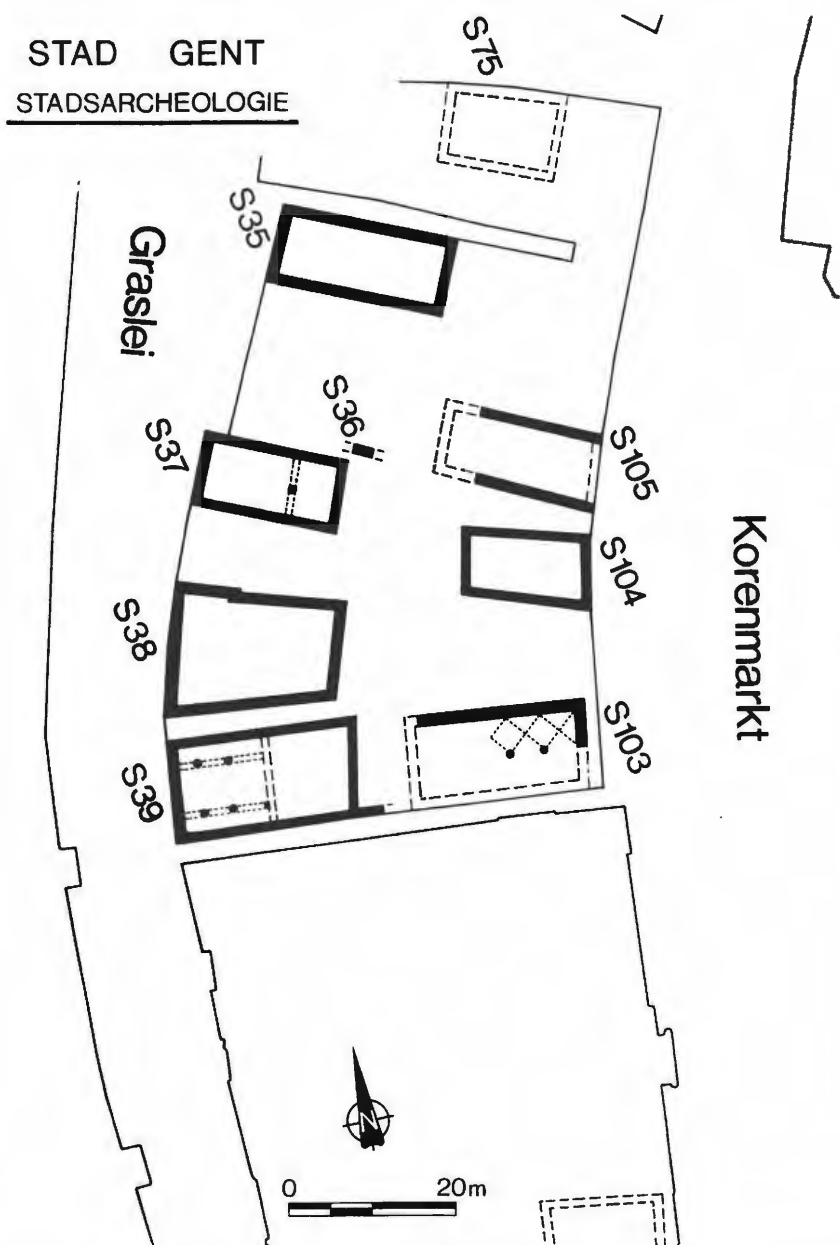
Een middeleeuws huis

Reeds bij vroeger archeologisch prospectiewerk was er vastgesteld dat het pand Graslei 8 in kern een middeleeuws gebouw is, opgenomen in de Steneninventaris onder S37²¹. Het gaat om een rechthoekige constructie van 18 m lang en 8.5 m breed, opgebouwd met Doornikse breuksteen (afb. 2). Bij de onderste bouwlaag, thans een half-ondergrondse kelderverdieping, bleef het natuurstenen muurwerk grotendeels behouden. Enkele interieurelementen gaan ongetwijfeld nog tot de oudste bouwfase terug. Dit geldt onder meer voor de meest oostelijke zuil (afb. 3). Er waren drie zuilentrómmels zichtbaar. De kolom bestaat verder uit een geprononceerde ring, een breed bladkapiteel en een vierkante deksteen. De profilering van de deksteen is samengesteld uit een opstaand boordje, waaronder zich een kwartbol aftekent. Deze zuil ondersteunt twee segmentbogen (58 cm breed) die de langsmuren met het midden van de ruimte verbinden. De boogstenen zijn goed behakte blokken Doornikse steen met afgeschuinde hoeken. In de beide langswanden werden over de hele lengte sporen teruggevonden van kraagstenen met kwartbolvormig profiel, bestemd voor het ondersteunen van strijkbalken. De segmentbogen en de kraagstenen tonen aan dat de onderste bouwlaag aanvankelijk door een houten balkenzoldering was overdekt.

Aan de Graslei bleven de sporen behouden van twee oorspronkelijke toegangen tot de half-ondergrondse kelder. De nog functionele deuropening wordt horizontaal afgedekt met een bovendorpel die door twee gehistorieerde kraagstenen wordt ondersteund (afb. 4). De andere deuropening, in de meest noordelijke travee, werd naderhand tot venster omgevormd en dagtekent in zijn huidige

²⁰ SAG, Reeks 301 nr. 61, Jaarregisters van de Keure 1490-1491, f. 65v^o.

²¹ HEINS, A., *Gand souterrain*, in: *Bulletin de la Société d'Histoire et d'Archéologie*, Gand, 1911, p. 200-201; X., *Graslei 8, huis 'Den Enghel'*, in: *Stadsarcheologie*, Gent, 1978, jg. 2 nr. 2, p. 22; LALEMAN, M.C., *De oudste stenen burgerwoningen in Gent*, in: *Handelingen van het eerste Congres van de Federatie van Nederlandsstalige Verenigingen voor Oudheidkunde en Geschiedenis van België, te Hasselt, 19-22 augustus 1982*, Mechelen, 1990, dl. 2, p. 129; DESEYN, G., *Gids voor oud Gent*, Antwerpen, 1991, p. 358; LALEMAN, M.C. & RAVESCHOT, P., 1991, vooral p. 62 en plan V, en verder passim.

Afb. 2. Plattegrond met situering van de bekende middeleeuwse bouwvolumes tussen Graslei en Korenmarkt (plan Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

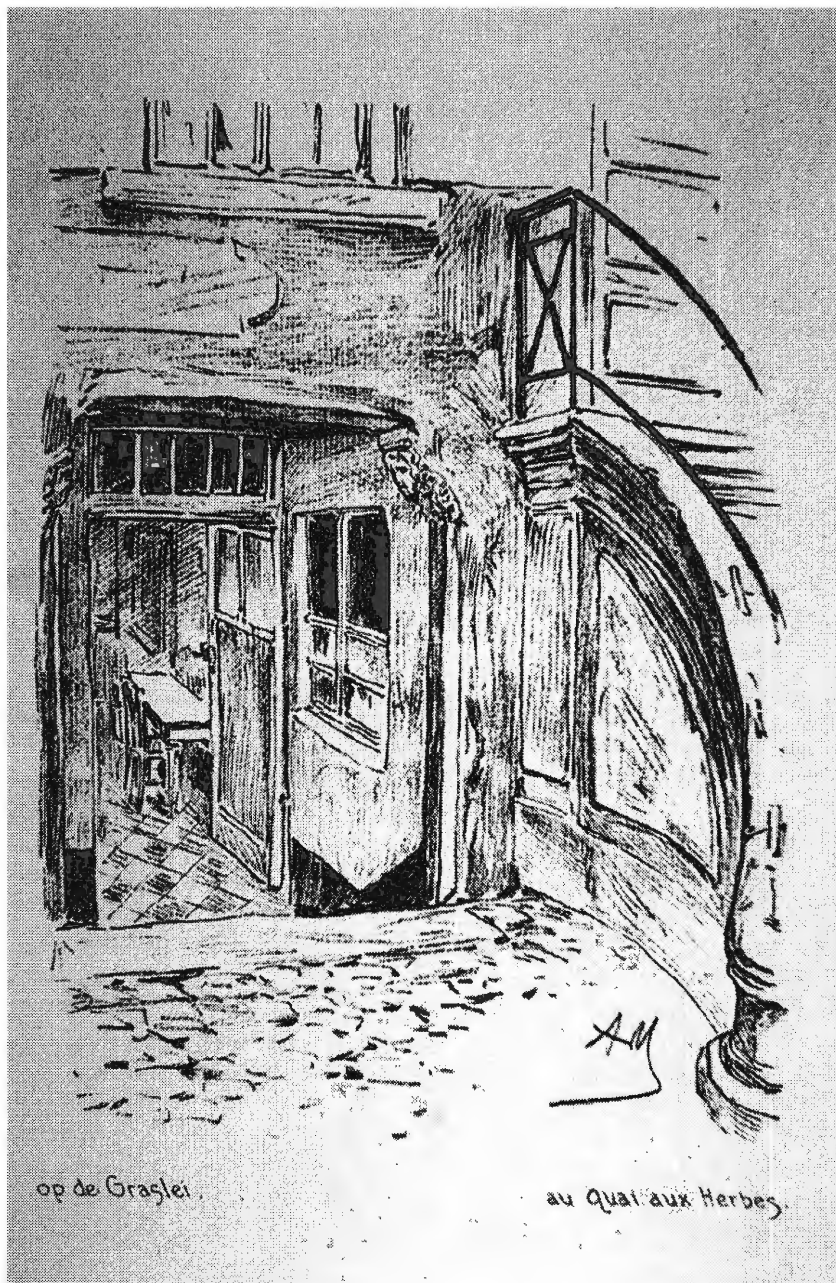

Afb. 3. Een kolom en segmentbogen in de kelderverdieping getuigen van de oudste bouwfase (foto Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

vorm van 1912. De twee kleinere vensters aan de hoofd- en noordgevel zijn het resultaat van de vernieuwing van 1912; het is niet zeker dat ze op oudere relictten teruggaan. Twee nissen, respectievelijk in de noord- en de zuidwand, gaan ook tot de oudste bouwfase terug. Zoals door de meest oostelijke kolom werd aangegeven, lag het vloerpeil aanvankelijk heel wat lager. Rekening gehouden met de ervaringen op de nevenliggende percelen bevindt dat vloerniveau zich wellicht beneden het huidige grondwaterpeil.

Het bewaarde muurwerk van Doornikse steen in de langsgevels toont aan dat het middeleeuwse huis op zijn minst even hoog was als het huidige pand. De zuidelijke langsgevel was enkele jaren geleden grotendeels zichtbaar, toen er op het nevenliggende terrein een nieuwbouw werd gerealiseerd. Over de oorspronkelijke afwerking van de dwarsgevels is veel minder bekend. De voorgevel aan de Graslei werd in 1912 volledig vernieuwd. Aan de erfzijde is de bovenbouw grotendeels van baksteen, hoewel ook nog ter hoogte van de hoofdverdieping muurwerk in Doornikse steen en sporen van gedichte en naderhand gewijzigde vensteropeningen werden opgemerkt.

Bij de noordelijke langsgevel bleef een kruisvenster in Doornikse steen bewaard. De vensteropening is voorzien van rechte rechtstanden. Het benedengedeelte wordt in tweeën verdeeld door een deelzuiltje met sokkel, basis en kapiteel. Daarboven bevindt zich een verticale middenstijl. Het kruisvenster is zeer

Afb. 4. Toegang tot de kelderverdieping en buitentrap, tekening A. Heins, vóór 1911 (foto Stadsarchief Gent)

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

verwant met het exemplaar dat bij *de Grote Arend* in de Hoogpoort werd teruggevonden (Steen S60)²².

In de bestaande literatuur wordt de oudste kern van het huis soms als een 14de-eeuws gebouw aangeduid²³. Mogelijk steunde men zich daarvoor op de combinatie van Doornikse steen met baksteen en op de typologie van de gehistorieerde kraagstenen. Op basis van de jongste bevindingen kan men stellen dat een datering in de latere 13de eeuw, na de ophoging van de stad, niet kan worden uitgesloten. Het is trouwens ook niet helemaal zeker dat de kraagstenen tot de oudste bouwfase behoren en anderzijds blijft typologisch ook daarvoor een datering in de latere 13de eeuw mogelijk.

De slechts deels overbouwde steeg ten noorden van het huis en thans ook horend bij het bestudeerde pand, is een relict van de middeleeuwse perceelsstructuur tussen Korenmarkt en Graslei (afb. 5). Dit steegje verloopt parallel aan de Schuddeveestraat, de Hazewindstraat en een aantal overbouwde wegjes zoals de plaats waar zich thans het gerenoveerde Tolhuisje bevindt.

Op het aanpalende perceel naar de Korenmarkt toe (kad. afd.3, sectie C, blad 1, nr. 47b) heeft er nooit een middeleeuws natuurstenen huis gestaan. Het gaat om een relatief kleine bakstenen invulling tussen twee oudere natuurstenen huizen. De recent uitgevoerde renovatiewerken betekenen zeker geen herwaardering voor een pand dat mogelijk in kern nog tot de late 14de eeuw teruggaat.

Laat-middeleeuwse bouwplastic

De horizontale bovendorpel van de toegang tot de kelderverdieping wordt, zoals vermeld, opgevangen door twee in de rechtstanden ingewerkte kraagstenen (afb. 4)²⁴. Ze zijn voorzien van een gesculpteerd mensengezicht tussen bladwerk. Kraagstenen met bladmaskers in Doornikse steen zijn ook door andere voorbeelden bekend. Zo wordt in het Museum voor Stenen Voorwerpen van de Sint-Baafsabdij een grote kraagsteen bewaard die afkomstig is van het inmiddels verdwenen huis *De Grote Mommaert*, Kammerstraat 22, in de inventaris van de middeleeuwse huizen opgenomen onder S84²⁵. Bij de studie van dat stuk werd

²² LALEMAN, M.C. & RAVESCHOT, P., 1991, p. 74-75. Zie ook: LALEMAN, M.C., *De middeleeuwse vensters*, in: *Vensters. Zeven eeuwen techniek en esthetiek*, Gent, p. 26-27.

²³ HEINS, A., 1911, p. 200; X., *Bouwen ...*, 1976, p. 129; DESEYN, G., 1991, p. 358.

²⁴ LALEMAN, M.C. & RAVESCHOT, P., 1991, p. 157-158; LALEMAN, M.C., *Poorten en deuren. Middeleeuwen*, in: *Deuren & Poorten. Zeven eeuwen techniek en esthetiek*, Gent, 1995, p. 28-29.

²⁵ HEINS, A., 1911, p. 207 en fig. 52 III; LALEMAN, M.C., LIEVOIS, D. & RAVESCHOT, P., *De geschiedenis achter de façade. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek aan de Kammerstraat*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*,

Afb. 5. De deels overwelfde steeg naast de noordgevel die nog grotendeels met Doornikse steen is opgebouwd (foto Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

een verwantschap opgemerkt met een kraagsteen uit Marburg (Duitsland), die in de 13de eeuw wordt gesitueerd²⁶. Ook andere voorbeelden uit het Museum voor Stenen Voorwerpen lijken, in zoverre de herkomst bekend is, uit Stenen gerecupereerd te zijn²⁷. Volkomen in dezelfde traditie zijn de 14de-eeuwse kraagstenen in de refectoriaal van de voormalige Bijloke-abdij²⁸. Bij die jongere voorbeelden lijkt de kraagsteen geëvolueerd van een kwartbolvorm tot een meer trechtervormig stuk. Ook het mensenhoofd of masker en het flankerend bladwerk zijn verfijnder uitgewerkt. De aard van het steenmateriaal beïnvloedde de vormgeving en de uitbeelding op die sculpturen. Doornikse kalksteen leent zich tot beeldhouwwerk, maar is veel minder soepel dan werk uit witte kalksteensoorten. Dit resulteerde in weinig verheven sculptuur. De motieven lijken doorgaans nauw verbonden met de 'blok' van het bouwelement en vertonen weinig reliëf ten opzichte van de basisvorm. Over het algemeen wordt aangenomen dat de architectonische vormtaal en ook de typologie van versierde gebouwonderdelen samen met het bouwmaterial uit de Doornikse regio in onze gewesten en ook ver daarbuiten werd verspreid. Deze zienswijze hangt nauw samen met de vraag of de stukken als afgewerkt produkt werden geïmporteerd, dan wel of ze in Gent werden vervaardigd, al dan niet door Doornikse steenhouders en/of naar Doorniks model. Het is niet makkelijk een eenvoudig antwoord op deze vraag te formuleren en wellicht moeten beide mogelijkheden weerhouden worden. De middeleeuwse bouwplastic is evenwel nog te weinig grondig onderzocht.

Bladmaskers bleven in Gent ook bewaard bij eikehouten gebouwonderdelen zoals gewelfsleutels en balkzolen, die omstreeks 1280-1300 worden gedaateerd²⁹. Bouwsculptuur met bladmaskers lijkt in Gent goed verspreid, zowel in burgerlijke architectuur als in kerkelijke en monastieke gebouwen. De bekende voorbeelden overspannen ruim genomen de periode van de 12de tot de 14de eeuw, wat ook de verfijning in de ontwikkeling ervan verklaart. Typologisch leunen de gehistorieerde kraagstenen van het huis aan de Graslei aan bij de jongere voorbeelden.

Gent, 1988, jg. 12 nr. 4, p. 8-9. Zie ook: LALEMAN, M.C., LIEVOIS, D. & RAVESCHOT, P., *De geschiedenis achter de façade. Bouwhistorisch onderzoek van het huis Kammerstraat 22*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1989, jg. 13 nr. 2, p. 43-57; LALEMAN, M.C. & RAVESCHOT, P., 1991, p. 90.

²⁶ KOCH, W., *De Europese bouwstijlen*, Amsterdam-Brussel, 1986, p. 160: tekening onderste rij links.

²⁷ Zie onder meer: VAN DEN KERKHOVE, A. & BALDEWIJNS, J., *Gids voor de bezoeker. Museum voor Stenen Voorwerpen (Ruïnes van de Sint-Baafsabdij)*, Gent, 1986, p. 49.

²⁸ Zie onder meer: VAN PUYVELDE, L., *Un hôpital du moyen âge et une abbaye y annexée*, Gand-Paris, 1925, afb. 35, 36, 37 en 40; VAN HEDDEGHEM, A., *Een middeleeuws abdijhospitaal: de oude Bijloke*, Antwerpen-Amsterdam, 1978, p. 169.

²⁹ DIDIER, R. & STEYAERT, J., *De beeldhouwkunst der middeleeuwen*, in: *Gent, duizend jaar kunst en cultuur*, Gent, 1975, dl. 1, p. 451-453.

Stapelhuizen

Als middeleeuws huis behoort dit Steen tot de eerder kleine panden met beperkt erf. Deze huizen zijn kenmerkend voor het areaal tussen Korenmarkt en Graslei (afb. 2). Opvallend voor deze panden is dat de onderste bouwlaag, ook na de ophoging van de stad, een nagenoeg gelijkgrondse bouwlaag was en geen half-ondergrondse kelderverdieping³⁰ zoals bij de grotere huizen langsheen de hoofdstraten (b.v. Hoogpoort en Onderstraat). Voorts worden deze kleinere huizen ook gekenmerkt door een groot aantal doorbrekingen en lijken ze, soms op meerdere bouwlagen, goed toegankelijk. Meer dan bij de andere middeleeuwse huizen lijken de bovenverdiepingen voornamelijk bestemd voor het stapelen van goederen. Enkele huisnamen zoals *Spijker*, *Korenstapelhuis* en *Korenhuis* zijn in dat verband duidelijk³¹. Ook de naam *De Beerie* voor het middeleeuwse huis Graslei 6³², verscholen achter een gerestaureerde gevel van 1726, dient hierbij vermeld, want *beer* is in het vroegere Zuidnederlands een synoniem voor graan en zaad. Toch is omzichtigheid geboden. De oudst bekende naam, doorgaans op zijn vroegst in 14de-eeuwse bronnen overgeleverd, zegt meestal niets over de oorspronkelijke functie of de bouwheer-eigenaar van deze Stenen. Zo zijn bijvoorbeeld veel ambachts- en gildehuizen uit de late middeleeuwen van oorsprong een oudere patriciërswooning. Bij de oudst bekende archivalia voor het Korenstapelhuis, Graslei 10, wordt wel vermeld dat het pand in 1297 zowel vooraan als achteraan, in vijf boven elkaar gelegen *graenders* (graanopslagplaatsen) was verhuurd³³. In dit geval lijkt het onderverhuren als graanopslagplaats, kort na de eigenlijke bouwtijd, zeker vast te staan.

Steeds meer wordt de indruk gewekt dat de kleinere stenen huizen in de omgeving van Korenmarkt en Graslei kunnen worden geassocieerd met de graanstapel³⁴. Lange tijd kon Gent voor zijn voedselvoorziening rekenen op wat binnen de stadsomwalling werd geproduceerd en op wat de buitenstedelijke gebieden en het omringende platteland opbracht³⁵. De stijgende grondwaarde van de stedelijke bezittingen en de grote bevolkingsaan groei tengevolge van de

³⁰ De half-ondergrondse situatie van de kelderverdieping getuigt van een jongere evolutie en is het gevolg van ophogingen aan de Graslei. Dit valt ook te merken bij het bekende Korenstapelhuis, Graslei 10.

³¹ LALEMAN, M.C. & RAVESCHOT, P., 1991, zie respectievelijk p. 113 S130 en p. 63 S37.

³² LALEMAN, M.C. & RAVESCHOT, P., 1991, p. 61 S35.

³³ BLOCKMANS, F., 1938, p. 200-221.

³⁴ LALEMAN, M.C. & RAVESCHOT, P., 1991, p. 171-172 en p. 223-225; LALEMAN, M.C., *De Gentse Stenen; getuigen van handel in laken, graan en bouwstenen (11de-14de eeuw)*, in: *Rotterdam Papers*, Rotterdam, 1992, nr. 7, p. 66-68.

³⁵ Zie hierover onder meer: VARENBERGH, E., *La Maison de l'Etape*, in: *Messenger des sciences historiques*, Gand, 1872, p. 6; BLOCKMANS, F., 1938, p. 220-222; DECAVELE, J., *De oude Leiehaven: het romaanse stapelhuis*, in: *Toerisme in Oost-Vlaanderen*, Gent, 1973, nr. 22, p. 57-61; DE VINCK, K., 1976, p. 30-33.

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

opgang van de nijverheid, maakten de voedselvoorziening afhankelijk van import. Eén van de belangrijkste importprodukten was het Artesisch graan. Van grote betekenis voor de stedelijke economie was het verwerven van een stapelrecht op graan, waarbij elk schip beladen met graan, voornamelijk tarwe of rogge, een gedeelte van zijn lading, meestal een vierde, diende af te staan. Aan dit stapelrecht waren verscheidene voordelen verbonden. Door het graan op de lokale markt te verkopen konden vanwege het enorme aanbod de prijzen laag blijven, wat ook zijn weerslag had op de lonen in de textielsector. Het stapelen en verkopen leverde inkomsten op voor de lokale handelslieden en in geval van gewapende conflicten of hongersnood had de stad steeds een hoeveelheid basisvoedsel in voorraad. Hoewel Gent vaak als graanzolder van Vlaanderen wordt aangeduid, zijn de historische gegevens vóór de 14de eeuw erg schaars. Zo is het bijvoorbeeld niet bekend wanneer Gent het stapelrecht verwierf. Bij het onderzoeksproject rond de middeleeuwse stadshuizen kwam naar voren dat de oudst bekende eigenaars van de panden die als graan- of korenstapelhuis konden fungeren, telgen waren uit de erfachtige families die tot de burgerlijke stadselite behoorden. De stapelhuizen waren aanvankelijk alle particulier bezit en pas in jongere tijd kon de stad of een religieuze instelling er rechten op laten gelden. Geldt dit ook voor het bestudeerde pand, Graslei 8 ?

Jacob Busteel

De oudst bekende eigenaar met betrekking tot het onderzochte huis is vooralsnog Jacob Busteel die daar overleed. Tot de archiefdocumenten die op hem betrekking hebben, behoort zijn testament, verleden voor notaris Johannes Nemegeer op 13 juni 1389³⁶. Uit de talrijke inlichtingen die in dit document vervat zijn, dienen er hier enkele zeker vermeld. Zo ging het eerste legaat over 16 pond parisis jaarlijkse erfelijke rente, bezet op het huis en erf dat men heet *jnden ynghel up de leye*, om er drie wekelijkse missen mee te laten doen in de Sint-Niklaaskerk³⁷. Er waren nog meer legaten verbonden met die kerk zoals schenkingen ten voordele van de armentafel, de *Cotidianen*, parochiepriester Jan de Vliegheer en de koster. Heel wat schenkingen werden bestemd voor armeninstellingen, arme leprozen en diverse particulieren. Onder hen bevonden zich meester Jan van Cassel, bij wie hij onderwijs had genoten in de Oudburg, en Wouter Pikette bij wie hij en zijn broer logeerden in Douai (thans Noord-Frankrijk) om er *walsch* (i.e. Frans) te leren. Het testament voorzag tevens in de aankoop van een paard voor deze Pikette, aan wie Busteel ook zijn beste harnas

³⁶ Rijksarchief Gent (verder RG), Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, Oorkonde van 13 juni 1389, origineel testament van Jacob Busteel, verleden voor notaris Johannes Nemegeer; gekopieerd in RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, nr. SN 118, Armentafel, Cartularium 1471, aangevuld tot 1591, f. 41.

³⁷ Omwille van het feit dat er geen zekerheid bestaat over vertaling van 'Inghel' in 'Engel' (zie verder), wordt de eerst vermelde en bekende schrijfwijze in deze bijdrage behouden.

schonk. Tot de gegadigden behoorden verder Zoetine Verrebiere en Margriete van der Beke, zijn huishoudsters. De eerst vermelde verzorgde hem tijdens zijn ziekte en zou na zijn overlijden alle klederen toegewezen kregen; de tweede kreeg een vrij groot legaat op voorwaarde dat ze in het huwelijk trad. Callekin, een kind van Jan Sersymoens, kreeg drie jaar lang huishuur van *de Inghel* toegewezen. Indien zij inmiddels zou overleden zijn, dan ging deze schenking over op de andere kinderen van Jan Sersymoens. Opmerkelijk is hoe Jacob Busteel scrupules vertoonde omdat hij tijdens een militaire expeditie tegen Oudenaarde bij de plundering van de stad een zilveren schaal en een som geld als buit had meegenomen evenals voedsel voor hemzelf en voor zijn paard. Hij voorzag in een compensatie voor degenen die daarvan het slachtoffer waren geweest, eventueel onder de vorm van aalmoezen tot hun zieleheil. Enkele voorzieningen waren bestemd voor de testamentuitvoerders, met name Jan de Vlieghe, parochiepriester, Jan Sersymoens, Hector de Vos en Jan Vermarien, die elk met een zilveren schaal werden bedacht. Zij zouden onmiddellijk na zijn dood over alle bezittingen in Gent en daarbuiten kunnen beschikken om het testament uit te voeren. Wie het testament betwiste, werd ontferd. Dit deel kon dan geschonken worden aan de graaf van Vlaanderen, de bisschop van Tournai (Doornik) en de Stad Gent. Het testament werd bezegeld door de vermelde aangewezen uitvoerders, alsook door priester Jan Cop, ridder Simon de Rycke en Jan van den Boomgaerde, erfachtige lieden van Gent, die als getuigen optraden, en tenslotte ondertekend door de handelende notaris. De akte was opgesteld op 13 juni 1389 te Gent in de woning van Simon de Rycke, in aanwezigheid van alle vermelde uitvoerders en getuigen en van Johannes Bruynpeere die als *opidanus* wordt vermeld. Alles werd bevestigd door notaris Johannes Nemegeers. Vroeger uitgevoerd archeologisch en bouwhistorisch onderzoek laat toe te stellen dat het vermelde testament opgemaakt werd in het *Simon sRijkensteen*, de middeleeuwse kern van het huidige Hof van Ryhove in de Onderstraat³⁸. Deze Simon de Rycke was trouwens een zeer goede vriend van de testamenteur die voor hem en voor zijn stalknecht een legaat voorzag.

Het vermelde testament bepaalde ook nog dat Jacob Busteel wenste bijgezet te worden in het graf van zijn ouders. Uit een andere archiefbron blijkt dat Johannes Busteel, overleden op 14 juli 1358 en zijn echtgenote Pharaïdis Sloeve, gestorven in 1350, begraven waren in de toenmalige Drievuldigheidskapel van de Sint-Niklaaskerk³⁹. Uit het testament kan worden afgeleid dat Jacob Busteel niet gehuwd was en geen directe erfgenamen had. Hij was blijkbaar een geschoold iemand die onder zijn vrienden zowel geestelijken als leden van de

³⁸ BOONE, M., LALEMAN, M.C. & LIEVOIS, D., *Van Simon sRijkensteen tot Hof van Ryhove. Van erfachtige lieden tot dienaren van de centrale Bourgondische staat*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, Gent, 1990, p. 47-86.

³⁹ SCHOORMAN, E., *Graf- en gedenkschriften der provincie Oost-Vlaanderen, Parochiekerken*, Gent, 1866, reeks 1 dl. 2, p. 154.

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

hoge koopliedenburgerij telde. Volgens het testament was hij tevens de graaf van Vlaanderen zeer genegen.

Het testament en de relatie tot het pand Graslei 8 waren de aanleiding om andere gegevens over deze eigenaar op te sporen. Een document uit 1353-1354 vermeldt in een conflict over een lading bedorven zout een Jacob Busteel als koopman en scheidsrechter, mogelijk de eigenaar van *de Inghel*⁴⁰. Uit een andere vermelding van Jacob Busteel blijkt dat hij op 29 april 1376 als getuige fungeerde toen de schepenen van de Keure de aankoop op 2 juni 1372 akteerden van het huis van Aechte sPeisters door de korenmeesters. Bij deze transactie, was ook een Jan Busteel betrokken⁴¹. Wellicht dezelfde Jan Busteel kocht op 13 juni 1373 van Lievin Horneweder, zoon van Seys, een deel van het *Nieuwhuis* en verplichtte zich hierbij tot de betaling van een jaarlijkse erfelijke rente van 4.5 pond parisis per jaar. Het pand wordt beschreven als *'vierendeel vander erven up de zide ten vleeschuuse waert daert thuus upstaet dat men eedt dneihuus naest den jnghele up de leye'*⁴². Dit is vooralsnog de oudst bekende vermelding van *de Inghel*, doch er werd geen eigenaar vermeld. Hier komt dus voor het eerst de huisnaam *de Inghel* voor. Over de verklaring van die benaming zijn verscheidene veronderstellingen mogelijk. Wellicht is het geen verwijzing naar een etherisch wezen en is de moderne naam *de Engel* als een volksetymologische verbastering te aanzien. Waarschijnlijk moet er gedacht worden aan een *hinghel* of hengel, een haak of hijssysteem waarmee lasten in een stapelhuis konden worden opgetrokken⁴³.

Over de familie Busteel was tot voor dit onderzoek zo goed als niets bekend. Aanvankelijk bleek het niet mogelijk hun herkomst en milieu (adel, burgerij?) te achterhalen. Toch is het opvallend dat de testamentuitvoerders en de getuigen vrijwel allen telgen zijn uit bekende erfachtige families. In de geschreven bronnen van respectievelijk 1376 en 1406 worden Jan Busteel en Jacob Busteel als 'erfachtig' aangeduid⁴⁴. Dit geeft aan dat de Busteels ook in die sociale groep van elitaire koopliedenburgerij kunnen worden gesitueerd. Busteel bewoonde het huis zelf en hoewel er verder geen concrete gegevens bekend zijn over zijn beroepsactiviteiten, kan het pand ook voor het stapelen en verhandelen van koopwaar benut zijn. Deze gecombineerde functie werd reeds bij verschillende onderzochte, middeleeuwse huizen vastgesteld.

⁴⁰ SAG, Reeks 301 nr. 1, Jaarregister van de Keure 1353-1354, f. 144v°, niet-gedateerde akte.

⁴¹ SAG, Reeks 301 nr. 5, Jaarregister van de Keure 1375-1376, f. 33, akte van 28 april 1376.

⁴² SAG, Reeks 301 nr. 4, Jaarregister van de Keure 1372-1373, f. 29; DE POTTER, F., 1884, dl. 2, p. 475 noot 5.

⁴³ DESEYN, G., 1991, p. 358.

⁴⁴ SAG, Reeks 301 nr. 5, Jaarregister van de Keure 1375-1376, f. 33, akte van 29 april 1376; SAG Reeks 301 nr. 19, Jaarregister van de Keure 1406-1407, f. 22v°, akte van 31 december 1406.

Merkwaardig is ook dat het nevenliggende pand ten noorden in de late 14de eeuw in het bezit was van Jan Busteel⁴⁵. In de periode 1369-1395 wordt dat pand omschreven als *Tcoeren huus dat staat op de Leye achter Pollinaes*⁴⁶. Het huis met erf omvatte toen voorts negen *graenders* of graanopslagplaatsen. Uit nog andere archiefbronnen blijkt dat de panden Graslei 6 (het z.g. huis *De Beerie*) en Graslei 10 (het z.g. Korenstapelhuis) in de late 14de eeuw eveneens in het bezit waren van respectievelijk Jacob en Jan Busteel⁴⁷. Het is op zijn minst opvallend dat naast elkaar gelegen percelen in het midden en de tweede helft van de 14de eeuw tot eenzelfde familie teruggaan. Of dit een aanwijzing kan zijn voor een ouder en groter patricisch domein, zoals dit inmiddels op andere plaatsen in de stad voor de familie uten Hove nabij de Sint-Michielskerk, voor de familie Bette langsheen de Hoogpoort naar de Schelde toe en voor de familie van der Spiegele tussen de Korenmarkt en het Goudenleeuwplein kan worden verondersteld, is niet zeker. Bij jongere verkavelingspatronen, wat op deze Leie-oever het geval blijkt te zijn, kan een vermogend bouwheer ook meerdere percelen gekocht en bebouwd hebben⁴⁸.

Jan Slove, die optrad namens zijn echtgenote, een dochter van Symon Sersanders, evenals Jan Serbrandins, Jan Sersymons en Hector de Vos werden met de uitvoering van Busteels testament belast. Zij verkochten het huis *de Inghel* op de Leie aan Lieven Papal, zoon van Lieven. De koop werd op 24 november 1389 gesloten⁴⁹.

De familie Janszoon

In 1406 werd het huis *de Inghel* door Rasse van Varnewyc en zijn echtgenote Kateline verkocht aan Pieter Janszoon⁵⁰. Het pand wordt dan omschreven als een

⁴⁵ SAG, Reeks 301 nr. 5, Jaarregister van de Keure 1375-1376, f. 33, akte van de 29 april 1376; DE POTTER, F., 1884, dl. 2, p. 476 noot 2 vermeldt ten onrechte 1374-1375.

⁴⁶ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, nr. S157, Legger van renten en pacht-goederen van de Armentafel, 1369-1395, f. 6.

⁴⁷ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, nr. S 141, Legger van landcijnzen en renten, eind 14de eeuw, f. 2 en f. 9.

⁴⁸ Een voorbeeld daarvan, weliswaar buiten de 12de-eeuwse omwalling, werd vastgesteld aan de Jan Breydelstraat, waar meester-timmerman Jan Broucaerd ten laatste in 1337 op zijn minst drie percelen verwierf en er een voor zichzelf bebouwde. Zie: EVERAERT, G., LALEMAN, M.C. & LIEVOIS, D., *Het huis met de houten achtergevel*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1993, jg. 10 nr. 3, p. 21-36.

⁴⁹ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, SN 118, Armentafel, Cartularium 1471, aangevuld tot 1591, f. 41, met verwijzing naar het Jaarregister van de Keure van dat jaar f. 17; SAG, Reeks 301 nr. 12, Jaarregister van de Keure 1389-1390, f. 17v°, akte van 24 november 1389.

⁵⁰ SAG Reeks 301 nr. 19, Jaarregister van de Keure 1406-1407, f. 22v°, akte van 31 december 1406.

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

huis en erf met een poort en een poortdoorgang ernaast, gelegen tussen het Metershuis en het nieuwe huis van Jan Bilget alias Willems. De verkoopsom van *de Inghel* bedroeg 60 pond groot tornoois en het pand was verder belast met 16 pond parisise erfelijke rente ten gunste van een kapelanie in de Sint-Niklaaskerk. Met dat Metershuus wordt het z.g. Eerste Korenmetershuis bedoeld. In het zuidelijke buurpand waren de korenmeters van 1372 tot 1540 gehuisvest⁵¹. Naderhand kwamen zij in een ander pand aan de Graslei terecht. In 1697 vroegen zij de toestemming om dat laatst vermelde pand te mogen verstenen, wat resulteerde in het z.g. Tweede Korenmetershuis met 1698 als bouwjaartal op de gevel⁵².

Een staat van goed van 1426 handelt over de erfenis na het overlijden van Willem Janszoon. Voor de drie overlevende kinderen bij zijn echtgenote Clare Leyscoefs traden hoedenmaker Ghiselbrecht de Grutere en Lieven van Damiaet⁵³, die met de weduwe hertrouwde, als voogden op. Na het overlijden van Willem Janszoon waren ook nog zijn zonen Luc en Gillis gestorven. Het document handelde over de erfenis van de drie minderjarige dochters. Daartoe behoorden onder meer het gruuftleen van Aalst en bezittingen in Latem (Brakel, Sint-Martens-Latem). Voorts hadden zij ook recht op een vierde van het huis *de Inghel* op de Korenlei bij de Veebrug, waar hun vader overleed. Verder hadden de wezen rechten in de spijker, het Middelhuus geheten, en gelegen naast het voornoemde huis. Ook een deel van de juwelen en de inboedel die in het sterfhuis waren aangetroffen, kwam aan de wezen toe. Zij moesten voorts door hun moeder en haar tweede echtgenoot worden onderhouden⁵⁴.

⁵¹ SAG, Reeks 301 nr. 5, Jaarregister van de Keure 1375-1376, f. 33, akte van 29 april 1376; SAG, Reeks 301 nr. 54, Jaarregister van de Keure 1477-1478, f. 18, akte van 25 september 1477; SAG, Reeks 301 nr. 55, Jaarregister van de Keure 1479-1480, f. 45, akte van 23 november 1479; SAG, Reeks 301 nr. 59, Jaarregister van de Keure 1487-1488/2, f. 25v°, akte van 24 januari 1478; SAG, Reeks 330 nr. 40, Akten en contracten van Gedele 1493-1494, f. 21v°, akte van 28 januari 1494; SAG, Reeks 301 nr. 71, Jaarregister van de Keure 1509-1510, f. 64, akte van 9 januari 1510; SAG, Reeks 94bis nr. 1, Compte et sommaire de ce qu'est venu au profit de Lempereur Charles V a cause de la confiscation des emotion en flandre advenus en lannes 1439 et 1540, f. 22v°.

⁵² SAG, Reeks 535 bundel 144 nr. 6; VAN DER HAEGHEN, V., *La Maison des Mesureurs de blé*, in: *Inventaire archéologique*, Gand, 1897, nr. 9, [p. 85]; DECAVELE, J., *Het Corenmetershuis*, in: *Toerisme in Oost-Vlaanderen*, Gent, 1974, p. 73-76; DE VINCK, K., 1976, p. 89-93; X., *Bouwen ...*, 1976, p. 131-133.

⁵³ Zie over de familie van Damiat ook: LALEMAN, M.C., LIEVOIS, D. & RAVESCHOT, P., *De top van de Zandberg. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1986, jg. 10 nr. 2, p. 2-61.

⁵⁴ SAG, Reeks 330 nr. 19, Akten en contracten van Gedele 1426-1427, f. 76, akte van 13 november 1426. In 1421 werd Pieter Janssone ook vermeld als renteplichtig ten aanzien van de Armentafel van de Sint-Niklaasparochie (RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, S164, Armentafel, Legger van renten en pachtgoederen 1421-1442, met aanvullingen tot 1442, f. 8).

Het Brouwershuis

In 1435 verkochten Lieven van Damiaet, Philips de Grave en Passchier de Ruuc (?), mede als voogden over Baerbelkin, dochter van Willems Janszoon, het pand aan de brouwersnering. Deken Pieter Beys en huismeester Justaes Goethals vertegenwoordigden de brouwers die daar hun neringhuis wilden vestigen. De koopsom bedroeg 160 pond groot. In de verkoopakte wordt ook vermeld dat de brouwers de oven met een scherm en de schoorsteen, gebouwd door de toenmalige gebruiker van het pand, Jan Ghiselins, zouden overnemen⁵⁵.

In 1445 kochten de brouwers ook het Nieuhuus op de Korenlei, tussen *de Inghel* en het Middelhuus gelegen⁵⁶. De brouwers waren al enige tijd op zoek naar een geschikt corporatiehuis. Een uitspraak van de schepenen van 11 april 1358 heeft betrekking op een gebouw dat het ambacht van de brouwers had gekocht in de *Coyersteghe*, buiten de Torenpoot (Poel)⁵⁷. Door een uitspraak van de schepenen van 15 december 1360 werd die aankoop op verzoek van het ambacht ongedaan gemaakt⁵⁸. Of er nog pogingen ondernomen werden, vooraleer het pand aan de Graslei werd verworven, is voorlopig niet bekend. De vermelding dat de miniatuur in het brouwersboek, gedateerd 1453, de kapel in het Brouwershuis aan Onderbergen zou voorstellen, is in elk geval foutief⁵⁹. Ofwel betreft het geen voorstelling van een reële ruimte, ofwel wordt een kapel gesuggereerd die door de brouwers werd benut. In het vermelde jaar was het brouwershuis zeker nog gevestigd in het huis *de Inghel* aan de Graslei⁶⁰.

⁵⁵ SAG, Reeks 301 nr. 33, Jaarregister van de Keure 1434-1435, f. 166, akte van 16 juli 1435; DE POTTER, F., 1884, dl. 2, p. 476 noot 1, concludeerde ten onrechte dat de koop werd geannuleerd. Zie ook over de brouwers: YTEMA, R.J., *Tot welvaren brouwers*, in: *Bier! Geschiedenis van een volksdrank*, Amsterdam, 1994, p. 118-131.

⁵⁶ SAG, Reeks 301 nr. 38, Jaarregister van de Keure 1445-1446, f. 13, akte van 24 juli 1445.

⁵⁷ SAG, Reeks 301 nr. 1, Jaarregister van de Keure 1357-1358, f. 40v°, akte van 11 april 1358; ook vermeld in SAG, Nota's Van der Haeghen, N 2, Brouwers.

⁵⁸ SAG, Reeks 301 nr. 1, Jaarregister van de Keure 1360-1361, f. 21, akte van 15 december 1360; ook vermeld in SAG, Nota's Van der Haeghen, N 2, Brouwers.

⁵⁹ SAG, Reeks 160 nr.1, Brouwers. Leden en inschrijvingsboek 1363-1787; SAG, Nota's Van der Haeghen, N 2, Brouwers: bijschrift bij een foto gemaakt door Gustave van Hoorebeke in augustus 1906 van de miniatuur in het brouwersboek: 'De Gentsche Brouwers in de Kapel van het Brouwershuis, ten einde Onderbergen, westkant van St. Michielskerk'. Zie ook: VAN DER HAEGHEN, V., *Reliure du registre de la corporation des brasseurs*, in: *Inventaire archéologique*, Gand, 1898, nr. 6, [p. 59]; DE SCHRIJVER, A., *Miniatuurkunst*, in: *Gent, duizend jaar kunst en cultuur*, Gent, 1975, dl. 2, p. 359.

⁶⁰ Andere vermeldingen van de brouwers als eigenaars van 'de Inghel': 1471-RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, S166, Armentafel, Legger van renten binnen Gent 1472-1528, f. 10; 1516 - RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, S137; Armentafel, Legger van renten en pachtgoederen 1516-1530, f. 27v°; 1528 - RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, S137, Armentafel, Register van landcijnzen en renten 1528, f. 42.

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

Mogelijk leefden de brouwers enigszins boven hun stand waardoor de schulden van de nering al te hoog waren opgelopen. Op verzoek van de deken en gezworenen kwamen drie schepenen en de overdeken van de neringen naar een vergadering in het Brouwershuis⁶¹. Er waren een groot aantal leden van de nering aanwezig, van wie de namen door Jan de Rantere, secretaris van de Keure, genoteerd werden in een *rollekin*. Zij verklaarden dat elk van hen bereid was een bijdrage te leveren tot afbetaling van de schulden en achterstallen van de nering. Al wie in de rol vermeld stond zou 2 pond groot betalen voor elk bierbrouwsel. Men zou dit wekelijks overmaken aan drie ontvangers die daartoe werden aangesteld. Met het geïnde geld zouden dezen de achterstallen en het verloop van de verkochte renten afbetalen. Dit werd vastgelegd bij schepenaakte van 29 augustus 1481⁶². Wellicht waren deze oplossingen nog niet voldoende om de schuldenberg af te betalen en was dit de reden waarom de brouwers in 1490 verplicht waren het Nieuhuus naast *de Inghel* aan Gheeraert van den Bossche te verkopen⁶³.

Toen de brouwers hun neringhuis in 1499 belastten met een rente werd er van het pand een korte beschrijving gegeven. Bij het huis hoorden twee eronder gelegen kelders en er was ook een gang die naar het achterhuis en het erf leidde. Het huis wordt voorts gesitueerd tussen de eigendom van Gheeraert van den Bossche en het Metershuis⁶⁴. In 1510 wordt dit laatste pand het Korenmetershuis geheten⁶⁵. Geschreven bronnen uit de latere 15de eeuw en de eerste helft van de 16de eeuw vermelden ook *den Ynghele* als uithangbord⁶⁶.

⁶¹ SAG, Reeks 301, nr. 50, Jaarregister van de Keure, 1469-1470, f. 6v°, akte van 9 september 1469.

⁶² SAG, Reeks 301 nr. 56, Jaarregister van de Keure 1481-1482, f. 8, akte van 29 augustus 1481.

⁶³ SAG, Reeks 301 nr. 61, Jaarregister van de Keure 1490-1491, f. 18, akte van 22 juli 1490

⁶⁴ SAG, Reeks 301 nr. 65, Jaarregister van de Keure 1498-1499, f. 90, akte van 12 juni 1499; DE POTTER, F., 1884, dl. 2, p. 476, noot.

⁶⁵ SAG, Reeks 301 nr. 71, Jaarregister van de Keure 1509-1510, f. 64, akte van 9 januari 1510 (n.s.).

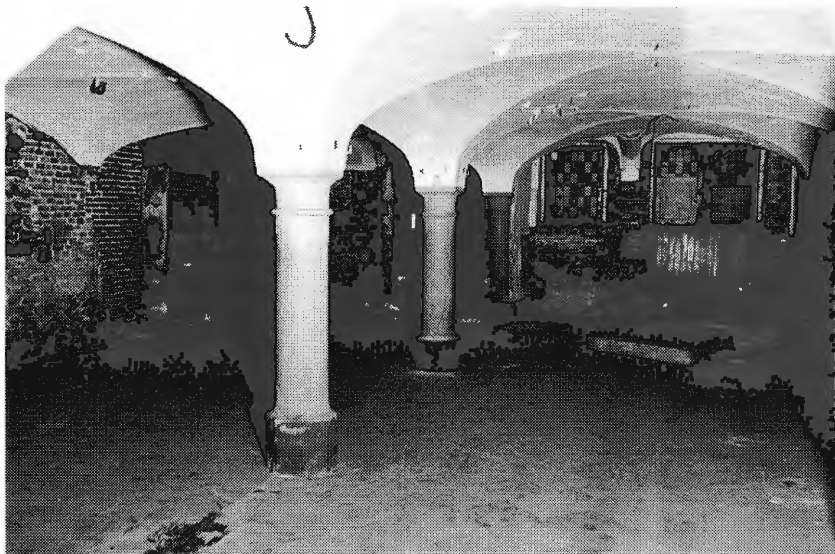
⁶⁶ SAG, Reeks 330 nr. 26, Akten en contracten van Gedele 1453-1454, f. 219; SAG, Reeks 301 nr. 43, Jaarregister van de Keure 1454-1455, f. 16, akte van 28 juli 1454; SAG, Reeks 301 nr. 43, Jaarregister van de Keure 1454-1455, f. 58, akte van 8 januari 1455; SAG, Reeks 301 nr. 44, Jaarregister van de Keure 1456-1457, f. 105v°, akte van 30 mei 1457; SAG, Reeks 301 nr. 54, Jaarregister van de Keure 1477-1478, f. 18, akte van 25 september 1477; SAG, Reeks 301 nr. 55, Jaarregister van de Keure 1479-1480, f. 45, akte van 23 november 1479; SAG, Reeks 301 nr. 61, Jaarregister van de Keure 1490-1491, f. 18, akte van 22 juli 1490; RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, S145, Armentafel, Legger van renten en pachtgoederen 1516-1654, met aanvullingen 1640-1654, f. 21v°.

Laat-middeleeuwse verbouwing

Een aantal sporen wijzen erop dat het pand in de latere middeleeuwen werd verbouwd. Het eigenlijke bouwvolume werd in feite niet gewijzigd. De hele indeling en het structurele concept werden toen wel veranderd, en dit had uiteraard invloed op de afwerking van de gevels. De gevel aan de erfzijde, de hoofdingeling van het pand, de horizontale niveaus en de dakconstructie gingen op het ogenblik van het onderzoek nog grotendeels tot deze bouwfase terug.

In de onderste bouwlaag (thans kelderverdieping) werd op een hoger niveau dan oorspronkelijk een nieuwe structuur ingebracht en kwam een overwelfing tot stand, die wat hoger ligt dan de oudere houten balkenzoldering. De slanke kolommen vertonen een hoge polygonale sokkel, een monoliete schacht, een geprononceerde ring en een onversierd kapiteel dat in een vierkante dekplaat overgaat (afb. 6). Door de beschikbare foto valt voorlopig niet uit te maken uit welk steenmateriaal deze zuilen werden vervaardigd. Het vloerpeil zoals dit bij het archeologisch onderzoek werd vastgesteld, hoorde samen bij deze zuilen en leek in jongere tijd niet meer gewijzigd.

De zuilen zijn gelijktijdig met de overwelfing van de kelderruimte. Het gaat om gestucte graatgewelven op een bakstenen drager. Waar de gewelven in de natuurstenen wanden overgingen, geschieden er aanpassingen met meestal fragmentarisch baksteenmateriaal. Merkwaardig is de inplanting van het gewelf ten opzichte van het oudere bouwvolume. Aan de oostgevel is er een strook van

Afb. 6. De laat-middeleeuwse indeling en de overwelfing in de kelderverdieping (foto Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

ca. 0.90 m tussen de graatgewelven en de gevel, die op een nogal slordige manier werd aangepast. Aan de voorgevel is er een dergelijke strook van ca. 1.15 m.

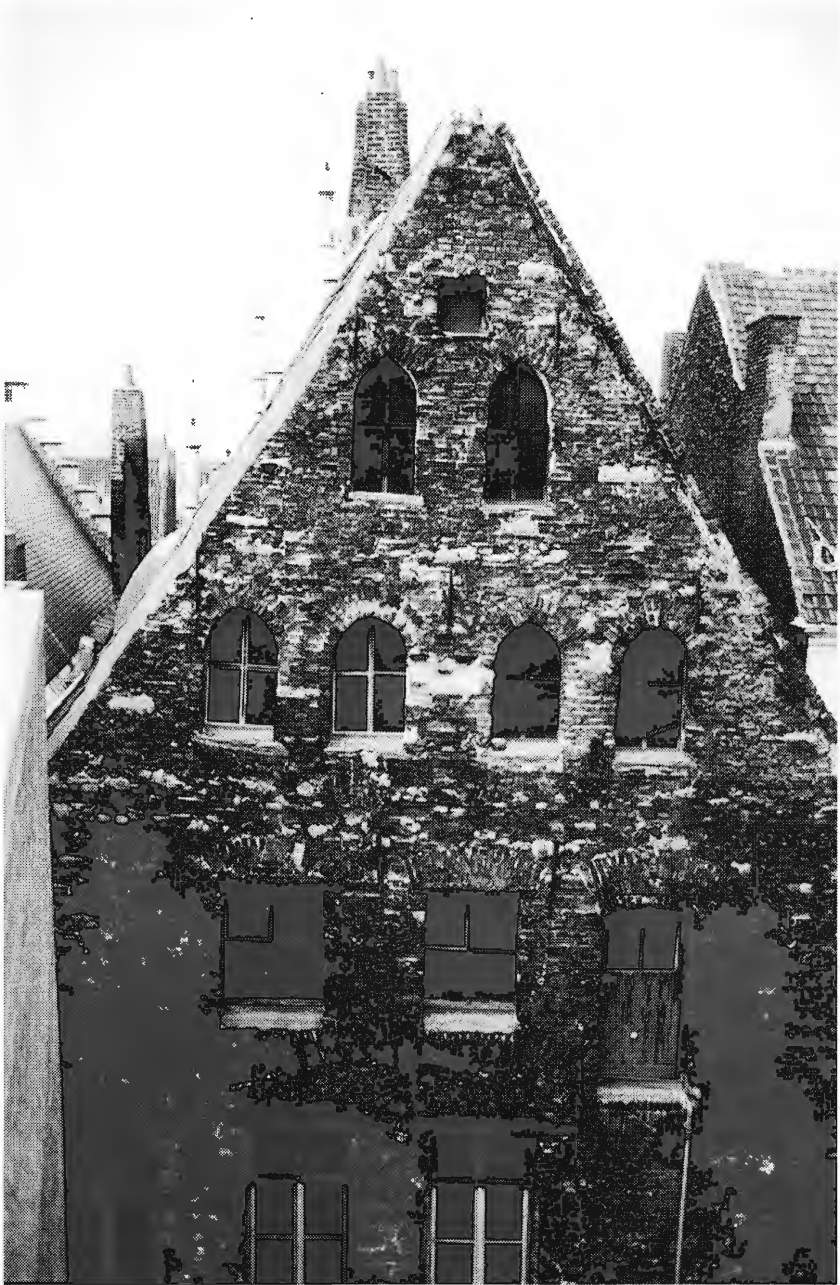
De O.W.-wand als interne scheiding in de oostelijke zone van de kelder-verdieping hoort eveneens bij diezelfde bouwfase. De onderste bouwlaag werd dus in twee ruimten, twee 'kelders' onderverdeeld. De N.Z.- wand die een zone in de zuidoosthoek van de kelder afschermt, was van iets jongere datum. De N.Z.-muur van ca. 45 cm breed die op alle bovenverdiepingen de ruime zalen in traveeën deelde en op zolderniveau overging in een grote schoorsteenconstructie, maakte van dezelfde bouwfase deel uit. De verbouwingen van deze fase werden alle gerealiseerd met bakstenen van 25.5/26.5 x 11/12 x 5.5 cm.

Vanaf de hoofdverdieping en zeker vanaf de tweede bovenverdieping werden grote delen van de buitenmuren heropgetrokken met bakstenen van 25.5/26.5 x 11/12 x 5.5 cm (afb. 7). Bij dat metselwerk horen een aantal mijterboogvormig afgedekte nissen. Mogelijk hadden ze ook een juridische functie en duiden ze bijvoorbeeld aan dat de zuidwand tot het pand Graslei 8 hoorde, om alle mogelijke betwistingen met het nevenliggende Korenmetershuis, dat toen nog van een houten gevel was voorzien, te voorkomen.

De houten draagstructuur met zware dwarsbalken, muurstijlen en korbelen, waarvan talrijke sporen op alle bovenverdiepingen terug te vinden waren, hoorde eveneens bij deze laat-middeleeuwse bouwcampagne (afb. 8). Ondanks een aantal verminkingen en verscheidene reparaties bepaalde deze structuur nog steeds in belangrijke mate de hele interne organisatie van het huis. Nergens werden bij de houten balken specifieke profileringen of versieringen opgemerkt. De balksleutels werden voorzien van een rolstaafbeëindiging. Op diverse plaatsen langsheen de langswanden en aan beide zijden van de zware N.Z.-gerichte dwarsmuur werden de balkenlagen ondersteund door dicht bij elkaar geplaatste natuurstenen kraagstenen. Deze maakten deel uit van het hele laat-middeleeuwse stabiliteitsconcept. De sobere indeling van de bovenverdiepingen ondersteunt de veronderstelling van een functie als stapelhuis.

Deze belangrijke verbouwing had wellicht tot gevolg dat een aantal oudere doorbrekingen buiten functie raakten en gedicht werden. Dit lijkt onder meer het geval voor het grote kruisvenster in de noordgevel, voorzien van een bakstenen invulling en een bakstenen ontlastingsboog op het niveau van de toen gerealiseerde balkenindeling.

Een groot gedeelte van de dakconstructie ging ongetwijfeld ook nog tot die bouwfase terug. Het ging om fijne, elegante jukken op de plaats van de binnenindeling, smalle kepers zonder nokverbinding, verstijvingen aan de voeten van de kepers met blokkelen en een kort verticaal verbindingstuk. Ter hoogte van de hanebalken werd in het oostelijke deel een vlieringzolder gerealiseerd. Opmerkelijk was ook de manier waarop de onderslagbalk van de

Afb. 7. De achtergevel vóór de jongste renovatiewerken (foto Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

Afb. 8. Sporen van de laat-middeleeuwse houten binnenindeling op de tweede bovenverdieping (foto Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

dakconstructie zich V-vormig rond de schoorsteenpijp schaarde, een merkwaardige verbinding die aan beide zijden van de schoorsteen bewaard bleef en die vermoedelijk tot aan de voorgevel doorliep (afb. 9).

Een aantal sporen in het sterk verbouwde achterhuis laten vermoeden dat het toen reeds bestond, wat ook door geschreven bronnen wordt bevestigd. Wellicht omvatte het dan al drie bouwlagen, namelijk een benedenverdieping, een bovenverdieping en een zolder onder het zadeldak. Het erg verworden achterhuis bevatte heel wat herbruikmateriaal dat zowel uit het voorhuis als van vroegere bouwfazen van het achterhuis kon afkomstig zijn.

De belangrijke laat-middeleeuwse verbouwing geschiedde wellicht in opdracht van de brouwers. Nergens wordt dit expliciet in een geschreven bron vermeld. De talrijke schulden van de brouwersvereniging in de late 15de eeuw zouden (mede) het gevolg kunnen zijn van belangrijke verbouwingsactiviteiten. Het lijkt ook logisch te veronderstellen dat de brouwers de bestaande huisstructuur wensten aan te passen en het geheel een passend en herkenbaar uitzicht wilden geven als corporatiehuis. Bij recent onderzoek kon vastgesteld worden dat dit ook in andere gevallen zo verliep, zoals bijvoorbeeld bij het Metselaarshuis aan de Cataloniëstraat en het Kruideniershuis aan Klein Turkije.

Confiscatie

Ingevolge de Carolijnse Concessie van 1540 werden de bezittingen van alle neringen, waaronder ook die van de brouwers, geconfisqueerd⁶⁷. Uit de opsomming van wat Keizer Karel V door de confiscatie te beurt viel, blijkt dat het huis verkocht werd voor 109 pond 8 schelling, een bedrag dat gedeeltelijk terug aan de brouwers werd ter beschikking gesteld voor de aankoop van een ander huis. Tot de verdere inkomsten van de confiscatie behoorden de renten, de huur van het huis in 1541-1542, de verkoop van de meubelen en de huisraad. Er was ook nog sprake van renten, bezet op een ander huis van de brouwers, dat *De Arend* als uithangbord had.

Nochtans vonden de brouwers een achterpoortje om aan de confiscatie te ontsnappen, of om hun neringhuis aan de Graslei terug te kopen. In 1545 bezat de nering opnieuw *haerlieder huus up de Coorenleye daer den Ynghele vuyt steect*⁶⁸ en in 1556 werden de armen van de brouwersnering als de eigenaars van *den Inghel upde Coorleye* vermeld. Uiteindelijk verkochten de brouwers, met het akkoord van de stadsoverheid, het huis ten gunste van die armen. De kopers

⁶⁷ SAG, Reeks 94bis nr. 1, Compte et sommaire de ce qu'est venu au profit de Lempereur Charles V a cause de la confiscation des emotions en flandre advenus en lann, es 1439 et 1540, f. 6: Brasseurs.

⁶⁸ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, S144, Armentafel, Legger van renten en pachtgoederen 1545, f. 22.

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

Afb. 9. De laat-middeleeuwse dakconstructie omheen de centrale schoorsteenpijp (foto Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

waren Joos van Deelee en Lievin Brakelman, twee ingezetenen poorters. Het huis *de Inghel* met achterhuis en gang bracht toen 240 pond groot op⁶⁹.

Een opeenvolging van families

Voor de periode 1562-1577 worden de weduwe en de erfgenamen van Lieven Brakelman vermeld, soms vertegenwoordigd door Jan van Hecke⁷⁰. Op 6 mei 1577 geschiedde er voor de schepenen van gedele een erfenisverdeling. Het betrokken pand aan de Graslei kwam dan in handen van Anna Seys, weduwe van Joos van Deelee, Jan en Everaert van Deelee en *mer* Jan Meyntkens, gehuwd met Cathelyne van Deelee⁷¹. Bij akte van 1 juni 1579 werd Jan de Ceunynck, zoon van Jan, de erfgerechtigde. Volgens een staat van goed uit 1581 werd het huis na zijn overlijden geërfd door zijn weduwe Elisabeth Plasschaert en hun kinderen Jan, Daneel en Rachel. Elisabeth Plasschaert hertrouwde met Jan van Hecke. Na diens overlijden werd zijn enige zoon Pieter van Hecke, huidenvetter in Middelburg (Zeeland), mede-eigenaar van het huis. Na de dood van Rachel de Coninck ging haar deel over naar haar broers Jan en Daneel. In 1612 verkocht Pieter van Hecke zijn deel aan Jan de Conynck. Het deel van Elisabeth Plasschaert kwam in 1613 ook in handen van Jan de Coninck.

Door verkoop bij decreet werd het huis *de Inghel* in 1619 eigendom van Jan de Pottere, zoon van Alexander (Sander). Bij het overlijden van zijn echtgenote Suzanna de Clercq ging haar gedeelte over naar haar erfgenamen. In 1625 verkocht Jan de Pottere zijn grootste deel in het pand aan Lucas van Westergheem, zoon van Melchior, aan Jan Schouteet, zoon van Jan, en aan Balthazar Merchellis, zoon van Willem. Hierop had een ingewikkelde erfenisverdeling plaats. Uiteindelijk werd het pand in 1626 verkocht aan Jan van der Schueren (van der Scuere).

In 1627 werd er nogmaals bevestigd dat Jan van der Schueren volledige eigenaar was van het huis *de Inghel* met alle toebehoren⁷². Bij zijn overlijden werd de eigendom in 1634 geërfd door zijn weduwe Tanneken Galle en hun dochter Anthonette van der Schueren. Na het overlijden van Tanneken Galle ging het pand in 1636 voor de helft naar Pieter de Pape, gehuwd met Anthonette van der

⁶⁹ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, S221, Ontvangboek van de Armentafel en van de Cotidiane van de renten binnen Gent 1556-1560, f. 3v°. Deze verkoop wordt ook vermeld in SAG, Reeks 153 nr. 2/II, Tweeden grooten boeck Vrij huus vry erve, f. 772 met verwijzing naar Jaarregister van de Keure op 6 april 1559, f. 69.

⁷⁰ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, SN123, Armentafel, Kladboek voor het aanleggen van nieuwe registers van renten en pachtgoederen 1694-1710, niet gefolieerd, nr. 3.

⁷¹ SAG, Reeks 153 nr. 2/II, Tweeden grooten boeck Vry huus vry erve, f. 772. De gegevens tot omstreeks 1800 werden vooral geput uit deze archiefbron.

⁷² RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, SN123, Armentafel, Kladboek voor het aanleggen van nieuwe registers van renten en pachtgoederen 1694-1710, niet gefolieerd, nr. 3.

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

Schueren, terwijl de andere helft geërfd werd door Charles de Bisschop, met wie Tanneken Galle hertrouwd was⁷³.

In 1652-1653 ontving de weduwe van Jan Ghyselins een stadstoelage van 12 pond groot voor het bouwen van een stenen gevel bij het zuidelijke buurpand⁷⁴. Dit gegeven komt overeen met de gebouwde realiteit vóór de recente 'historische reconstructie' uit de jaren '70. Voor *de Inghel* zelf bleven geen betoelagingen of bouwaanvragen uit het Ancien Regime bewaard.

Pieter de Pape en Anthonette vander Schueren, vermeld als eigenaars van het huis en de kelder, belastten die kelder in 1660 met een 'waterloop' ten voordele van Joos Audenrogghe, zoon van Joos en bewoner van het pand ten noorden. Dit zou een verbetering betekenen voor de afvoer van hemelwater vanaf de binnenplaats van Joos Audenrogghe tot in de greppel langs de muur van de gang die op straat uitkomt. Bij het onderzoek was deze situatie nog ter plaatse terug te vinden, maar het betrof wellicht een jongere bouwkundige toestand van hetzelfde infrastructuurelement.

Na het overlijden van Anthonette vander Schueren ging haar helft in het pand over op haar man Pieter de Pape, die ook nog andere delen verwierf, omdat Philips Janssens en Jacques Mahieu, respectievelijk gehuwd met Anne en Marie de Pape voor notaris Charles Schillewaert jr. aan hun erfenis hadden verzaakt. Het resterende gedeelte kwam toe aan Frans, Laureyns en Isabelle de Pape, kinderen van Pieter en Anthonette van der Schueren.

Trapgevel en traptoren

Uiteindelijk verkochten de erfgenamen de Pape het hele huis in 1672 voor 1350 pond groot aan Joosijne Gheeraert, weduwe van Guillaume de Langhe⁷⁵. Zij had op zijn minst vijf kinderen, waarvan de respectievelijke leeftijden bekend zijn uit de *Status animarum* die Roger Nottingham als pastoor van de Sint-Niklaasparochie in 1681 opstelde. Livina was toen 25 jaar oud, Petrus 24, Franciscus 23, Joannes 18 en Jacobus 15. Tot het huishouden behoorde ook Joannes Baptista Lits, die door Nottingham op discrete manier *advena*, gast, wordt genoemd, terwijl hij in feite de latere echtgenoot van de oudste dochter Livina was⁷⁶. Voor de aankoop

⁷³ Pieter de Pape werd ook nog als eigenaar vermeld in 1640 (RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, S145, Armentafel, Legger van renten en pachtgoederen 1516-1654, met aanvullingen 1640-1654, f. 21v°.

⁷⁴ SAG, Reeks 535 bundel 144, Oude bouwaanvragen. Korenlei, met verwijzing naar SAG, Reeks 400 nr. 168, Stadsrekening 1652-1653, f. 140v°.

⁷⁵ SAG, Reeks 303 nr. 15, Jaarregisters van de Keure Vrij huis vrij erf, 1670-1673, f. 130 akte van 11 februari 1672.

⁷⁶ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk te Gent, S 348, Status animarum en kroniek van de kerk 1656-1690, met aanvullingen 1718-1719, f. 67.

van haar huis ontleende zij 1100 pond groot, bezet op het huis met de kelder aan de Korenlei, dat zij zelf bewoonde en gelegen tussen de woningen van weduwe Audenrogge en dat van jonkvrouw Ghijsselins⁷⁷. Wellicht was Joosijne Gheeraert opdrachtgeefster voor een belangrijke bouwcampagne die op grond van de materiële sporen in de 17de eeuw kan worden gesitueerd.

Een iconografische bron uit 1754, afkomstig uit een privé-verzameling, brengt een hoge bakstenen gevel in beeld (afb. 10)⁷⁸. Hij is vier traveeën breed. Bij de half-ondergrondse kelders zijn er twee vensteropeningen en een doorgang naast de steektrap die naar de *bel étage* leidde. Drie hoge langwerpige kruisvensters zorgden er voor de verlichting van de kamer aan de straatzijde. De zone van deze bouwlagen is witgeschilderd, een latere (18de-eeuwse ?) verfraaiing die slechts op een gedeelte van de gevel werd toegepast. Het parement van de hogere bouwlagen is donker (rood) gekleurd met witte banden rondom de vensteropeningen. Deze roodschildering, gecombineerd met witsteenimitatie, werd reeds herhaalde malen op gevels waargenomen en werd in de 17de eeuw veelvuldig toegepast. Vermoedelijk werd de gevel door één van de 17de-eeuwse eigenaars in de toen gangbare stijl verfraaid. Er zijn twee bouwlagen met nagenoeg gelijke doorbrekingen. De invulling van die bovenste vensters is duidelijk verdeeld in zes. In de eigenlijke trapgevel zijn nog een rechthoekig venster en een oculus te zien. Boven het dak kwam nog een opmerkelijke nokbekroning.

Vanuit de steeg ten noorden en vanuit het huis had men toegang tot een traptoren die als circulatief element voor de verscheidene bovenverdiepingen dienst deed (afb. 11). De traptoren staat te paard op de noordelijke muur van het middeleeuwse huis. Het muurwerk omheen de trap draagt sporen van metselwerk uit diverse bouwfazen. Het oudste muurwerk was opgebouwd met strekken van 23.5/24.5 x ? x 5 cm en getuigde van een zeer verzorgde techniek. Een segmentbogig afgewerkte deuropening liet toe de trap aan de steeg af te sluiten. De deuromlijsting bestond uit baksteen en enkele blokken witte natuursteen. De aanwezigheid van duimen en aanslagen duidde op een naar buiten draaiende deur. In de westelijke rechtstand waren ook grendelgaten.

Tussen de steeg en de eerste overloop waren er twaalf stenen treden. De afwerking van elke trede geschiedde met overkragende witstenen platen zonder specifieke profilering. De optrede bestond telkens uit een laag strekken en twee rijen platte dakpannen. De eerste overloop was bedekt met grijze gebakken (gesmoorde) tegels van 20.5 x 20 cm. Nog voor de eerste overloop werd bereikt,

⁷⁷ SAG, Reeks 303 nr. 15, Jaarregisters van de Keure Vrij huis vrij erf, 1670-1673 f. 127v°, akte van 12 februari 1672.

⁷⁸ SAG, Atlas Goeghebuer, Lade 79 nr. 16a, De Graslei vanaf de Grasbrug, foto van een schilderij van 1754, destijds toebehorend aan M. Speltinck. Zie ook DECAVELE, J., DE HERDT, R. & DE CORTE, N., 1976, p. 97; DE VINCK, K., 1976, afb. 11.

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

Afb. 10. De Graslei in 1754, naar een schilderij uit de verzameling M. Speltinck, met uiterst links het huis de Inghel (foto SAG, Gent)

Afb. 11. De toegang vanuit de bel étage naar de traptoren die boven de noordelijke steeg werd uitgebouwd (foto Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

kon men vanuit de traptoren naar de hoofdverdieping. Op die plaats, evenals hoger, bleek duidelijk dat de noordgevel van het eigenlijke huis zwaar doorbroken werd om de traptoren en zijn verbindingen naar de diverse verdiepingen te kunnen realiseren. Op twee plaatsen werd ook gebruik gemaakt van een kraagsteen in het huis om de structuur van de traptoren mede te helpen ondersteunen.

Voorbij de eerste overloop was de eigenlijke trap geheel in hout uitgewerkt. De treden vertrokken vanuit een polyonaal uitgewerkte trapboom. Verscheidene treden waren erg verzakt. De trapconstructie werd zwaar ondermijnd bij de heropbouw (misschien zelfs meerdere malen) van het nevenliggende pand. Merkwaardig was ook de houten wandafwerking met planken van 23.5 en 26 cm breed aan de zijde van het huis, tussen het tweede en het derde niveau van de traptoren.

De vensteropeningen aan de oostkant van de traptoren werden in jongere tijd - onder andere bij de heropbouw van het noordelijke buurpand - vergroot en/of aangepast met bakstenen van 19 x 9/10 x 4,5/5 cm. Mogelijk waren er aanvankelijk ook vensteropeningen aan de westzijde van de toren. Het is immers niet zeker dat het westelijke deel van de steeg toen reeds volledig overwelfd was. De bovenverdiepingen van de steeg zijn in elk geval het resultaat van de verbouwing uit 1912 en bestonden niet toen de traptoren werd opgetrokken.

Na het overlijden van Joosijne Gheeraert werd het huis in 1686 geërfd door de reeds vermelde kinderen Pieter, Frans, Joannes, Livijne (gehuwd met Jan Baptist Liets) en Jacobus de Langhe. Na het overlijden van Frans de Langhe en de intrede van Jacobus de Langhe bij de cellebroeders of alexianen waren de drie andere kinderen de Langhe eigenaar van het pand en zijn toebehoren.

In de 17de eeuw bevond *de Inghel* zich tussen het huis van Jan Ghijzelins, ten zuiden, en *het Maegdeken* ten noorden. Dit was eigendom van de weduwe van Joos Audenroghe. Bij die situering wordt er vermeld dat *de Inghel* zo'n 6 voet uitspringt ten opzichte van het noordelijke huis en dat er een buitentrapp was van zes tot zeven treden die toegang verschafte tot de *bel étage*⁷⁹. Deze beschreven toestand stemt nog overeen met wat *in situ* wordt aangetroffen.

De 18de eeuw

Bij een erfverdeling voor notaris Frans Albert de Puijt op 21 november 1709 ging het huis uitsluitend naar Livyne de Langhe. Na haar dood kwam het pand in handen van haar enige zoon Jan Gheyselbrecht Liedts. Bij het overlijden van Jan

⁷⁹ RG, Fonds Sint-Niklaaskerk Gent, SN 123, Armentafel, Kladboek voor het aanleggen van nieuwe registers van renten en pachtgoederen 1694-1710, niet gefolieerd, nr. 3.

Ghyselbrecht Liedts op 22 april 1749 en van zijn echtgenote Isabelle Clare de Scheemaecker op 30 november 1765 kwamen hun bezittingen in 1765 in handen van hun kinderen Guilliame Jacobus, Bernard Augustijn, Margarete Joanne en Louis de Vlieghe, gehuwd met Coleta Liedts. Tot de erfenis behoorde het huis *de Inghel*, omschreven als een stapelhuis aan de Korenlei. Het onderhuis, waarmee mogelijk de hoofdverdieping wordt bedoeld, werd toen voor 14 pond groot gehuurd door Jan Brosier. De kelder werd gehuurd door Pieter de Vuyst. Het stapelhuis of bovenhuis werd door de familie Liedts zelf benut.

Het huis bleef blijkbaar nog een eindje in handen van de familie Liedts. Voor de periode 1762-1772 wordt nog een weduwe J.B. Liedts als eigenaar vermeld⁸⁰. Toch zou het pand met zijn toebehoren in 1770 door de erfgenamen Liedts voor 725 pond wisselgeld verkocht zijn aan Joannes Jacobus Simon, meester-chirurgijn⁸¹. Het huis wordt dan nog omschreven als een stapelhuis op de Korenlei. De stapel in het woonhuis bleef ter beschikking van de eigenaar. Het onderhuis was verhuurd aan Jan Bertier (?). Verder omvatte het pand een kelder, een achterhuis en twee stalletjes. Dat het achterhuis een tijdlang als stal dienst deed, bleek tevens uit de talrijke voederkribben die op het ogenblik van het onderzoek nog in het bouwvallige gebouw aanwezig waren.

Mogelijk om zijn aankoop te kunnen financieren ging Joannes Jacobus Simon een lening van 750 pond groot aan bij Leopoldus van Mander⁸². Na de dood van Joannes Jacobus Simon en bij contract van 1772 werd het pand geërfd door zijn weduwe Petronella de Smet. Over het co-eigenaarschap van hun kinderen Marie Therese (gehuwd met Carolus van der Haghen), Joanna Catharina, Anna Catharina en Johannes Joseph geven de gevonden archiefdocumenten geen eensluitende informatie. Zoon Johannes Joseph, eveneens een meester-chirurgijn, wordt in 1778-1790 als mede-eigenaar vermeld⁸³, maar in de daaropvolgende eigenaarsgegevens wordt een weduwe Simon opnieuw alleen vermeld⁸⁴.

⁸⁰ SAG, Reeks 153/1 nr. 4, Oude registers van het huisgeld, wijk A, 1762-1772, f. 96.

⁸¹ SAG, Reeks 303 nr. 37, Jaarregisters van de Keure Vrij huis vrij erf, 1768-1771 f. 173, akte van 1 juni 1770. De erfenis werd genoteerd in hetzelfde register f. 174 op 8 juni 1770. Joannes Jacobus Simon ging een lening van 750 pond groot aan bij Leopoldus van Mander; dit werd geregistreerd in hetzelfde register f. 174v°.

⁸² SAG, Reeks 303 nr. 37, Jaarregisters van de Keure Vrij huis vrij erf, 1768-1771 f. 174v°.

⁸³ Weduwe Simon verkocht het pand in 1778 aan haar zoon Johan Joseph Simon, eveneens een meester-chirurgien, voor een bedrag van 950 pond groot wisselgeld, mits een lijfrente van 20 pond groot courant (SAG, Reeks 303 nr. 39, Jaarregister van de Keure Vrij huis vrij erf, 1776-1781 f. 197v°); SAG, Reeks 153/1 nr. 6, Oude registers van het huisgeld, wijk A, 1782-1796, f. 96, genoteerd op 22 oktober 1790.

⁸⁴ SAG, Reeks 153/1 nr. 202, Concordantie tussen de nieuwe en de oude registers van het huisgeld, f. 245; SAG, Reeks 153/1 nr. 195, Nieuw register van het huisgeld, f. 26, Oostenrijkse huisnummers Q nr. 102 en 103 f. 26.

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

Ten tijde van Johannes Joseph Simon wordt het huis omschreven als een stapelhuis met een kelder eronder die als herberg dienst deed. Deze werd toen gehuurd door Pieter Notte. Omstreeks 1800 geeft men 9 m gevel en 3 m om de hoek op, wat overeenstemt met de realiteit. De kelder en de stal hoorden toen bij herberg *den Engel*, gehuurd door Jan van Belle⁸⁵.

Een aantal interieurelementen duiden op een belangrijke herinrichting, waarover geen expliciete archivalische inlichtingen bekend zijn en die op stijltypologische basis traditioneel in de late 18de eeuw wordt gesitueerd. Tot de onderdelen die tot die bouwtijd kunnen teruggaan, behoorde de monumentale trap met versierde trappaal in late Lodewijk XVI-decoratie. Ook de bevloering van de inkomhal, samengesteld uit grote natuurstenen tegels die in een specifiek legpatroon met kleine witte tegels of *cabochons* worden gecombineerd, sloot daarbij aan (afb. 12). Uit de ter plaatse aangetroffen sporen bleek dat deze inkomhal toen aansloot bij een klein kantoor van 2.22 (O.W.) bij 1.83 (N.Z.) m, waarvan de binnenmuren inmiddels waren verdwenen. Het nagenoeg vierkante kamertje was overdekt met een stucplafond, voorzien van een fijn geprofileerde lijst, en had een bevloering met rode tegels van 13 bij 13 cm. Vanuit de inkomhal bereikte men een grote voorkamer. De stucplafonds, met ingesnoerde hoeken in late Lodewijk XVI-traditie, werden aangepast aan de oudere houten draagstructuur met zware moer- en kinderbalken. Behalve de drie sobere plafondvelden behoorden ook de hardconstructie, de deur naar de inkomhal en de bevloering met natuursteentegels van 30 bij 30 cm tot die bouwfase. Vanuit de inkomhal kon men via een gang naar de achterkamer en de achterdeur. Het stucplafond met zijn twee velden en de hardconstructie konden tot diezelfde bouwcampagne teruggaan.

De monumentale trap ging tot de eerste bovenverdieping, maar kan aanvankelijk hoger opgegaan hebben. De kamerindeling op de eerste verdieping leek groten-deels tot die bouwfase terug te gaan. Dit gold in elk geval voor de deuren die op de overloop uitgaven. De zware moerbalken werden toen aangepakt en hersteld en werden misschien verborgen onder stucplafonds die inmiddels verdwenen. De achterkamer, in het oostelijke deel van het huis, had meer 18de-eeuwse interieurelementen behouden, wat te merken was aan de stucplafonds, de hardconstructie en het schrijnwerk in de beide vensteropeningen. Vermeldenswaard was ook de strook langsheen de noordgevel die niet door het stucplafond was ingenomen. De zone van ca. 1.83 m was volledig anders afgewerkt. Hier bevonden zich een ingebouwde alkoof met bijhorende kabinetten, zoals die uit ander huizenonderzoek bekend zijn. Vanuit die zone gaf een inmiddels gedichte deur op de overloop uit. De rondboogdoorgang tussen de overloop en de oostelijke kamers behoorde niet tot die wellicht laat 18de-eeuwse bouwfase.

⁸⁵ Universiteit Gent, Handschriften nr. 3066/2, Atlas Napoléon, Section C - Section du Centre, f. 16v°, Ilôt 20 nr. 102.

Afb. 12. Gezicht in de inkomhal met de laat-middeleeuwse houten draagstructuur, de 18de-eeuwse monumentale trap met versierde trappaal en de bijhorende bevoering (foto Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

Horizontale lijstgevel

Op 15 juni 1818 meldde Jean Verbaere, koopman in Gent, zich met een akte van aankoop van het huis Graslei 15, verleden voor notaris Jean-Baptiste Driessens. Verbaere had het huis gekocht van weduwe Simon en haar verwanten⁸⁶. In de kelder was het *Cabaret l'Ange* gevestigd. Nog in 1818 diende Jean Verbaere een bouwaanvraag in om de stenen verdeling uit de vensteropeningen van de hoofdverdieping te mogen wegnemen, wat hem werd toegestaan⁸⁷. Bij deze aanvraag bevindt zich geen bouwtekening. Verbaere bewoonde het pand blijkbaar niet zelf en verhuurde het eigenlijke huis aan een zekere Spellebaut.

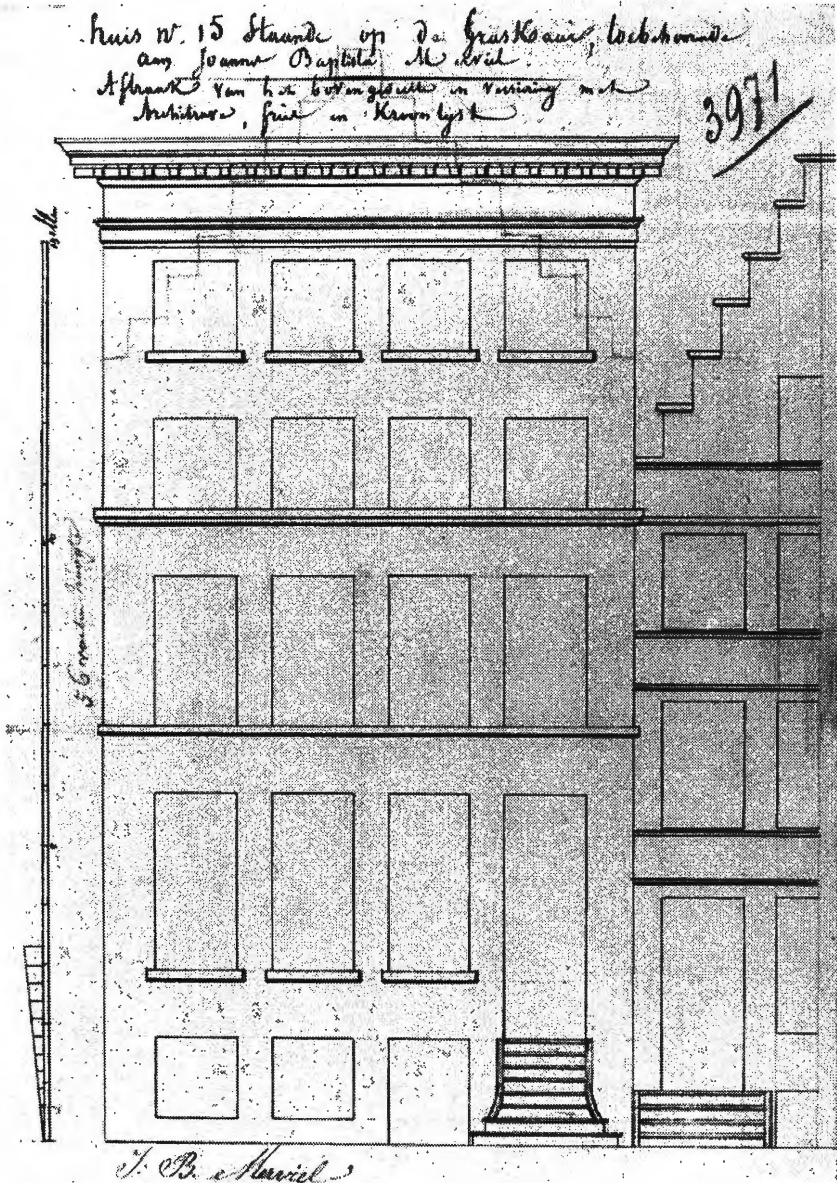
Een belangrijke verbouwing geschiedde in opdracht van Joannes Baptiste Merviel die van in de Hollandse tijd als eigenaar wordt vermeld⁸⁸. In 1830 diende Merviel, aangeduid als *voerman op de Graskaai*, een aanvraag in om het pand te verbouwen *ter versiering van de voorgevel*⁸⁹. Daartoe vroeg hij het bovendeel te mogen afbreken en te versieren met een architraaf, een fries en kroonlijst. Zoals uit de bijgevoegde bouwtekening blijkt, gaat het om een horizontale lijstgevel (afb. 13). Stadsbouwmeester Pierre-Jean de Broe (1761-1852) verleende gunstig advies en op 15 mei 1830 werd de bouwaanvraag goedgekeurd. Uit de bouwtekening blijkt ook dat het huis voordien met een trapgevel was afgewerkt die aanzette boven de vierde bouwlaag en hoger kwam dan de lijstgevel. De kelderverdieping was zoals in de bestaande toestand aan de straatzijde verlicht door twee nagenoeg vierkante vensters, waarnaast zich de keldertoegang bevond. In de meest zuidelijke travee was de buitentrap met acht treden, die naar de *bel étage* leidde. Op de bouwtekening vertonen de drie hoge vensteropeningen van de *bel étage* een afzonderlijke uitspringende onderdorpel. De uitspringende horizontale lijst tussen de *bel étage* en de eerste bovenverdieping vormde meteen de doorlopende onderdorpel voor de vier vensteropeningen van die bouwlaag. Hetzelfde geldt voor de dubbel geprofileerde lijst tussen de eerste en de tweede bovenverdieping. Bij de vensteropeningen van de nieuwe derde bovenverdieping was er dan weer per venster een afzonderlijke dorpel. De vensteropeningen van de twee hoogste verdiepingen waren opmerkelijk kleiner dan die van de onderliggende bouwlagen. Volgens de tekening was de lijstgevel afgewerkt met een hoofdgestel en een kroonlijst op klossen.

⁸⁶ SAG, Modern Archief, Reeks DD nr. 10, Mutatieregister 1811-1819, nr. 524; SAG, Modern archief, Reeks DD nr. 1, Frans kadaster, begin 19de eeuw, f. 55-56, nr. 544 en 545.

⁸⁷ SAG, Modern archief, Reeks G12, Moderne bouwaanvragen, nr. 3969 van 1818, met gunstig advies van P. De Broe 'architecte ordinaire de la Régence'.

⁸⁸ SAG, Modern Archief, Reeks DD nr. 14, Hollands kadaster, 1828, nr. 335, met verwijzing naar het Belgisch kadaster nr. 61.

⁸⁹ SAG, Modern archief, Reeks G12, Moderne bouwaanvragen, nr. 3971, 12 mei 1830.

Afb. 13. Bouwtekening, 1830 (foto SAG, Gent)

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

Bij deze verbouwing die als kenmerkend voor de lokale empire-architectuur kan worden aangezien, hoorde buiten de voorgevel ook een nieuwe toegangstrap met een sierlijke smeedijzeren trapleuning. Enkele elementen ervan zijn te zien op verscheidene iconografische bronnen. De duidelijkste details zijn terug te vinden bij een tekening van Armand Heins (1856-1938), gepubliceerd in de *Bulletin de la Société d'Archéologie et d'Histoire* van 1911 (afb. 4)⁹⁰. Daar is ook te merken hoe de toegang tot de kelderverdieping zich toen voordeed, met name een lager gelegen inkompartij met een iets meer naar achteren gelegen toegangsdeur, voorzien van een horizontaal uitgewerkt bovenlicht. Uit de tekening blijkt ook dat de bevloering van diagonaalsgewijze aangelegde grijze en gele (cement)tegels, die bij het onderzoek werd opgemerkt, toen reeds bestond.

Een aantal gebouwonderdelen die hun stempel achterlieten in het pand en bij het onderzoek werden vastgesteld, kunnen ook aan de bouwphase van 1830 worden toegeschreven. Dit gold onder meer voor de houten buitendeur met rondbogige waaier tussen de inkomhal en de gang naar de achterdeur (afb. 14). Eén van de meest merkwaardige elementen uit deze bouwphase was de invulling van het grote venster dat de achterkamer verlichtte (afb. 15). Op de eerste bovenverdieping hoorde het houten steunzuiltje in empiretraditie en de met baksteen afgewerkte rondboogdoorgang naar het oostelijke deel wellicht bij diezelfde bouwphase.

In 1833 diende de eigenaar van het zuidelijke buurpand, handelaar Joseph Delinge-Servaes, eveneens een aanvraag in om de trapgevel van zijn woning te mogen vervangen door een gevel met horizontale kroonlijst en om vensteropeningen te moderniseren⁹¹. Ook deze transformatie is gedocumenteerd door een bouwtekening met weergave van de bestaande en de geplande toestand. Er is geen bijkomende informatie over het hier besproken huis.

Het 19de-eeuwse kadaster toont aan dat voor- en achterhuis via een kleine aanbouw tegen de zuidelijke perceelsgrens verbonden waren. Deze aanbouw is inmiddels verdwenen. Een aantal interieurelementen, zoals de diagonaalsgewijs aangelegde vloeren met grijze en beige tegels, kunnen als nog jongere wijzigingen worden beschouwd en kwamen ten laatste in het begin van de 20ste eeuw tot stand.

Iconografische documenten en foto's uit de 19de eeuw tonen het huis als één van de hoogste gebouwen langsheen de Graslei (afb. 16-17)⁹². Aan de straatzijde was het gebouw dan afgewerkt met een hoge bepleisterde lijstgevel. Boven de kelderverdieping waren er vier bouwlagen. Tussen de twee hogere verdiepingen

⁹⁰ HEINS, A., 1911, p. 191-223.

⁹¹ SAG, Modern archief, Reeks G12, Moderne bouwaanvragen, nr. 3973, 2 juli 1833.

⁹² Zie onder meer fotoverzameling Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten, Gent (S.C.M.S).

Afb. 14. De empiredeur in de inkomhal (foto Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

Afb. 15. Vensteropening met schrijnwerk in empiretraditie, 1830, bij de bel étage aan de erfzijde (foto Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie)

en de twee lagere bouwniveaus was een horizontale lijst. Het voorste deel, tegen de straat, was afgedekt met een hoog tentdak dat verder aansloot bij een lager zadeldak.

De Wereldtentoonstelling van 1913

In 1905 viel de beslissing om in 1913 in Gent een Wereldtentoonstelling te organiseren. De renovatie of de restauratie van de Graslei vormde één van de belangrijkste projecten. Dit schitterend decor langsheen de Graslei moest één van de grote blikvangers worden. De luister van het Gentse ambachtswezen en de betekenis van de middeleeuwse haven zouden via representatieve architectuur een voor iedere bezoeker visueel herkenbare klemtoon krijgen. De meeste huizen langsheen de Graslei kregen tussen 1907 en 1913 een ingrijpende opknapbeurt. De architecten Armand Janssens en Joseph De Waele voerden het merendeel van de opdrachten uit.

Het betrokken huis werd in 1912 door architect Armand Janssens aangepast. In navolging van de Wereldtentoonstelling die in 1910 in Brussel had plaats gevonden, zou men hier het laat-gotische Metselaarshuis reconstrueren⁹³. Het originele 16de-eeuwse corporatiehuis, opgetrokken onder meer met medewerking van meester-metselaar Christoffel van den Berghe, staat aan de Cataloniëstraat, maar was sedert 1852 omgebouwd in een 19de-eeuwse woning met bepleisterde, horizontale lijstgevel. Het nieuwe Metselaarshuis aan de Graslei werd ontworpen op basis van iconografisch materiaal en werd aangepast aan de structuur van *de Inghel*.

Wanneer men de beschikbare documentatie over de 'reconstructie' van het Metselaarshuis aan de Graslei nader ontleedt, stelt men vast dat niet alles zo vlot verliep als veelal in de korte historische overzichten wordt weergegeven. De tol voor het schitterend decor dat men tijdens de Wereldtentoonstelling van 1913 voor de talrijke bezoekers uit binnen- en buitenland wenste tentoon te spreiden, werd vaak betaald door de eigenaars en bewoners van de huizen die aan een opknapbeurt onderworpen werden of die werden 'aangepast' aan het architectonisch decor waarvan zij deel moesten uitmaken. Deze tol werd ook betaald door de vele bouwvaklieden die werden uitgebuit. De bouwgeschiedenis van *de Inghel* is hiervoor een treffend voorbeeld.

Voor *de Inghel* was industrieel Henry de Smet de Naeyer, tevens commissaris van de Wereldtentoonstelling, door het stadsbestuur afgevaardigd om met de eigenaars van het pand, het echtpaar Hubert Stals-Mollet uit Borgerhout, te onderhandelen over de geplande werken. Het huis was toen voor 1680 fr. per jaar

⁹³ S.C.M.S., Dossier Graslei. De Engel; SAG, Reeks VII, Openbare en private werken, nr. 2254/3 met Bestek 2089bis.

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

Afb. 16. De Graslei, tekening A. Van Lokeren, 1834 (foto SAG, Gent)

Afb. 17. De Graslei vóór 1912 (foto S.C.M.S, Gent)

verhuurd aan brouwer Maurice Saverys, één van de belangrijkste brouwers van de stad, die zijn bedrijf had in de Posteernestraat. Hij verhuurde de kelder onder aan Gustaaf Leenaerts, een fruithandelaar die er herberg *l'Ange* uitbaatte en tevens wagens verhuurde. De eerste verdieping werd onderverhuurd aan een Charles Wicart, de tweede bovenverdieping en de zolders aan sigarenfabrikant Joseph Verheyen.

Op 13 november 1910 bevestigde de Smet de Naeyer aan de eigenaars de toezegging dat de Stad alle verbouwingskosten op zich nam. Het akkoord tussen beide partijen werd op 22 januari 1911 ter studie van notaris Edmond van der Donckt ondertekend. De Stad zou de gevel van *de Inghel* restaureren volgens het bijgevoegd plan en deze verder onderhouden tot 75 cm achter het parement van de voorgevel. De eigenaars aanvaardden het uitzicht van de gevel te behouden en er geen werken te laten uitvoeren zonder toestemming van de Stad. De Stad verwierf toen ook een optie voor drie jaar om het huis aan te kopen voor 42000 fr.

Bijna een eeuw na de feiten wordt het meestal zo voorgesteld als werd de idee van de nieuwe gevel van het Metselaarshuis voetstoots aanvaard en zelfs toegejuicht. Niets is minder waar. De publieke opinie sprak wel degelijk haar ongenoegen uit over die plannen. Zo schreef R. vander Mensbrughe in *Le Bien Public* van 28 maart 1911 dat men met dit initiatief de klok dertig jaar teruggedraaide en hij weigerde te geloven dat de Stedelijke Commissie voor Monumenten dit project had goedgekeurd. Volgens hem was het onmogelijk het huis zelf te herstellen en hij verwees naar enkele bouwfazen, zoals die ook bij het recente archeologisch en bouwhistorisch onderzoek werden vastgesteld. De auteur beklemtoonde trouwens ook dat het eigenlijke Metselaarshuis in de Cataloniëstraat nog steeds bestond en dat er elementen intact of goed herkenbaar waren. Vander Mensbrughe vroeg zich af wat men in het buitenland wel zou denken van een dergelijk project *qui constituerait... un acte de vandalisme architectural, un mensonge historique et un crime de lèse-archéologie* en hij stelde de vraag of de bevoegden wisten dat ze de goede naam van Gent in de weegschaal brachten *par l'application de ce déplorable travail, de compromettre le renom de bon sens qui est une des caractéristiques du Gantois*.

De tegenreactie werd verwoord door Henry de Smet de Naeyer. De restauratie van het Metselaarshuis op zijn oorspronkelijke plaats zou te weinig weerklank hebben. De oorspronkelijke gevel van de Graslei kon niet worden gereconstrueerd. Het interessante deel, de onderste bouwlaag, zou behouden worden. Een project naar het voorbeeld van welbekende Gentse architectuur uit de eerste helft van de 16de eeuw achtte men veiliger dan alles over te laten aan de fantasie van de architect. Eigenlijk ging het niet om een restauratie of getrouwe reconstructie omdat architect A.R. Janssens het model aan de bestaande situatie, een totaal ander huis, diende aan te passen (afb. 18).

De polemiek liet ook het Stadhuis niet onberoerd. Er werd een verantwoording

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

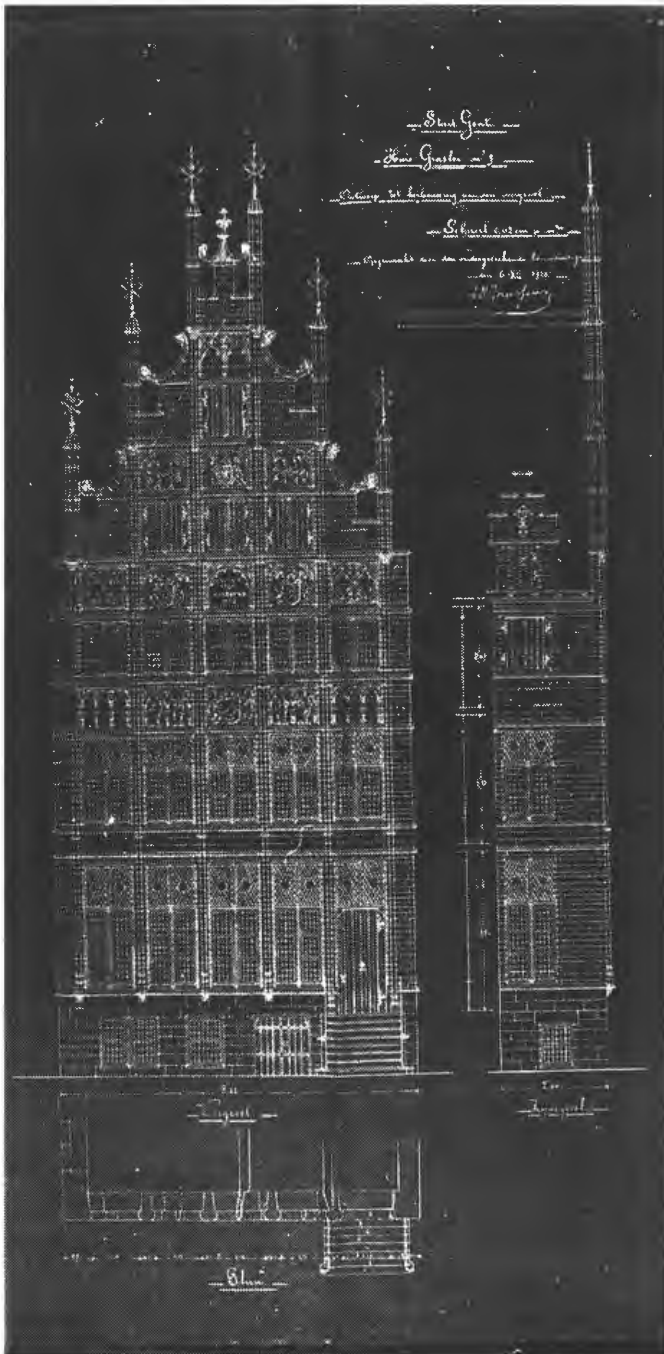
gevraagd aan de architect en aan de Stedelijke Commissie voor Monumenten. Het rapport van A.R. Janssens van 29 maart 1911 geeft een beschrijving van het huis, die overeenstemt met wat tijdens het recente onderzoek werd vastgesteld. De tekst toont aan dat de architect een vrij correct inzicht had in de hoofdlijnen van de bouwgeschiedenis, en de hoofdstructuren en elementen uit diverse bouwfazen goed wist in te schatten. Hij had ook delen ontleend om het pand beter te leren kennen. Behalve voor de kelderverdieping waren er te weinig gegevens om de voorgevel van het middeleeuwse Steen te reconstrueren, wat de weg vrijmaakte voor het Metselaarshuisproject. Hij bevestigde terecht dat het niet om een reconstructie ging - er was onder andere een verdieping meer - maar om een aangepast ontwerp. De architect geeft een opsomming van de verscheidene verschillen en vergelijkt dit met de beschrijving van het oorspronkelijk Metselaarshuis, zoals dit door Minard-Van Hoorebeke in de *Description de Méreaux* was weergegeven⁹⁴. Herhaaldelijk wordt in de tijdsdocumenten op een fundamentele denkfout gewezen als men *de Inghel* meende te kunnen of moeten identificeren met het Metselaarshuis, een vergissing die nog steeds veel aanhang kent.

Victor Van der Haeghen verdedigde op 30 maart 1911 het standpunt van de Stedelijke Commissie voor Monumenten en gaf eveneens een summier overzicht van de bouwgeschiedenis van *thuis ghenaeft den Inghel*, dat in de 15de en de 16de eeuw aan de brouwers had toebehoord. De constructie van een nieuwe gevel in laat-gotische traditie aan de Graslei moest geen hinder zijn om ook te pleiten voor de restauratie van het eigenlijke Metselaarshuis.

Beide rapporten ondersteunden de beslissing om met het project verder te gaan. Op 8 juli 1911 werd de opdracht toegewezen aan aannemer Charles van Driessche, Jan Breidelstraat 11 te Gent, voor 27224 fr. Op diens voorstel om de werken goedkoper te kunnen uitvoeren met Reffroysteen werd niet ingegaan. Men hield het bij de voorziene Lediaanse steen (z.g. Balegemse steen). Het vervaardigen van modellen in pleister en de uitvoering in steen van het beeldhouwwerk werden toevertrouwd aan beeldhouwer Oscar Sinia. De voorziene Lediaanse kalkzandsteen werd voor de vijf reliëfs vervangen door Senonvillesteen, omdat het gewenste formaat in steen van eerste kwaliteit niet meer kon verkregen worden.

Het geschreven bronnenmateriaal over dat bouwproject geeft uitvoerig inlichtingen over de talrijke conflicten tussen Charles van Driessche en de steenhouders die niet tijdig of te weinig werden betaald. De uitbuiting van de bouwvaklui

⁹⁴ MINARD-VAN HOOREBEKE, L., *Description de méreaux et jetons de présence des guildes et corps des métiers*, Gand, 1879. Verwonderlijk genoeg werd deze bron niet benut voor de recente restauratie met reconstructie van de geveltop voor het oorspronkelijke Metselaarshuis aan de Cataloniëstraat.

Afb. 18. Ontwerp voor de constructie van een aangepast Metselaarshuis voor de Inghel, architect A.R. Janssens (foto SAG, Gent)

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

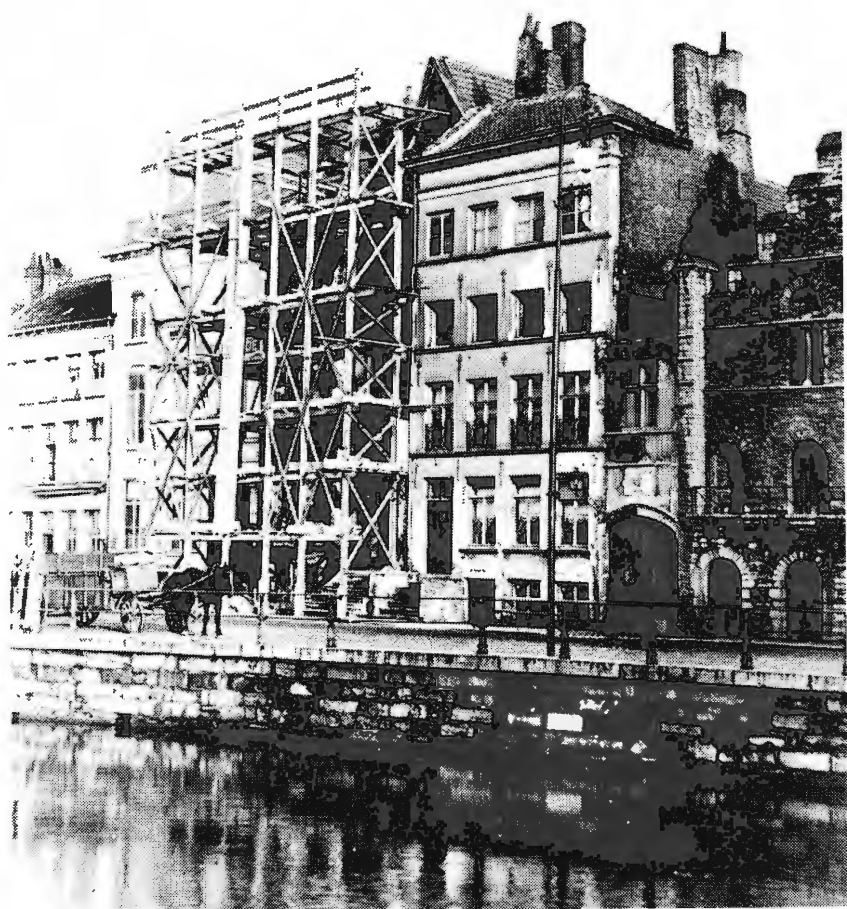
door de aannemer leidde herhaaldelijk tot een hoog oplopend sociaal ongenoegen. Deze details werpen een schril licht op de sociale context waarin een prestigegebouw als de historisch-valse gevel tot stand kwam en op de tegenstellingen tussen de luxe van de Wereldtentoonstelling en de armzalige loonsituatie van de werklieden die ze met hun handen tot stand brachten.

Ook de contacten tussen architect A.R. Janssens en de aannemer verliepen niet zonder problemen. Herhaaldelijk ging het er scherp aan toe, omwille van ongepaste bouwmaterialen, zowel voor de baksteen als voor de witte natuursteen, of van mank lopende uitvoeringswijzen. Daarnaast waren er de talrijke moeilijkheden tussen de aannemer en de huurders van het pand. Deze konden er soms nauwelijks wonen of hun beroepsactiviteiten uitoefenen: *les pauvres gens sont mouillés jusque dans leur lit*. Uiteraard betaalden de huurders geen pacht meer. Net als de eigenaars poogden zij een schadevergoeding toegekend te krijgen. Het conflict kende een hoogtepunt in oktober 1912, toen advocaat A. Molitor de belangen van de eigenaars verdedigde. De eigenaars en huurders kregen uiteindelijk een rechtmatige schadevergoeding uitbetaald. Alle moeilijkheden zorgden uiteraard voor vertragingen bij het uitvoeren van de werken (afb. 19).

De voorlopige oplevering van de nieuwe gevel bij *de Inghel* vond plaats op 29 januari 1913, terwijl de werken hadden moeten voltooid zijn op 1 juli 1912. De vertraging werd vooral toegeschreven aan de niet-tijdige leveringen van de Lediaanse kalkzandsteen uit de groeven van Bambrugge. De aannemer liep voor de vertraging een boete op van 3000 fr. In zijn tegenbetoog vond hij dat hijzelf recht had op schadevergoeding omdat hij niet minder dan 12000 fr. verlies had geleden in de onderneming. De definitieve oplevering volgde op 5 maart 1914, toen de discussie over de schadevergoedingen nog volop hangend was⁹⁵.

De renovatie-opdracht van 1912 wordt ook door heel gedetailleerde bouwtekeningen gedocumenteerd, waaruit blijkt dat de aandacht vooral uitging naar de voorgevel en de eerste travee die uitspringt ten opzichte van de rooilijn van de noordelijk gelegen huizen. Behalve voor de kelderverdieping werden de hoofdgevel en een klein gedeelte van de noordgevel volledig vernieuwd. Op die plaats bleven geen oudere sporen *in situ* behouden. De buitenparementen van het bovengrondse muurwerk werden ook op kelderniveau bijgewerkt en aangevuld met hardsteen. De vormgeving van de vensteropeningen en de deur is zeker niet volledig getrouw aan de laat-middeleeuwse toestand. De eigenlijke zogenoemde reconstructie zette pas boven de kelderverdieping aan. De centrale deuropening van het oude Metselaarshuis werd naar de meest zuidelijke travee verplaatst,

⁹⁵ In 1965-1966 werd in opdracht van de Stad Gent nog een gedeeltelijke restauratie uitgevoerd door het aannemersbedrijf Ets. Fl. Bruxelman & Zonen, Reigerstraat 6, Gent. Toen werden zeer gedetailleerde opmetingsplannen opgemaakt door L. Goossens.

Afb. 19. De Graslei tijdens de opbouw van het zogenaamde Metselaarshuis, 1911-1913 (foto S.C.M.S., Gent)

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

waar reeds van in de late middeleeuwen de toegang tot de bovenbouw van *de Inghel* was. De rechte trap bleef dus op de plaats van zijn voorgangers. Achter die meest westelijke zone bleef het pand bewaard zoals het zich sinds eeuwen had ontwikkeld. De nogal gebrekkige manier waarop de nieuwe gevel bij het oude pand werd toegevoegd, toonde dat er tussen beide weinig organisch verband bestond. De nieuwe gevel die in 1912 voor het bestaande huis werd opgetrokken, is derhalve een typisch neogotisch en/of zelfs eclectisch produkt. In 1912 ging het vooral om de *façade* en kreeg de historische waarde van het huis weinig aandacht. Dit is één van de redenen waarom het huis tot voor kort nog veel intrinsieke bouwkundige waarden had. Toch is de vernieuwing van 1912 inmiddels ook als een historische verworvenheid te aanvaarden met een sterke beeldbepalende functie in het stadsgezicht van Gras- en Korenlei.

Boven een hoge sokkel van Doornikse steen, de oudste bouwlaag van het oude Steen, werd een weelderig, versierde laat-gotische gevel in Lediaanse kalkzandsteen ontworpen (afb. 1). Deze gevel toont drie bouwlagen van vijf traveeën, waarboven een met fialen en voluten uitgewerkte top verrijst. Het gaat om een druk geritmeerde skeletstructuur waarbij de muurdelen tussen de doorbrekingen tot een minimum werden herleid. De *bel étage* heeft vier hoge kruisvensters en een deuropening in de zuidelijke of meest rechtse travee, op een plaats waar de toegang tot het bestaande huis gelegen was. Het bovenlicht van de deur is gelijk aan het bovendeel van de nevenliggende vensters. Deze doorbrekingen werden ingeschreven in een stenen skelet dat met verticale en horizontale architectuurelementen, zoals rijzige kolommetjes en fijne lijsten, werd opgesmukt. De vijf kruisvensters van de eerste bovenverdieping zijn minder hoog, maar vertolken eenzelfde vormgeving. De borstwering tussen de eerste en de tweede bovenverdieping, opgesplitst in panelen volgens de travee-indeling, is bijzonder rijk versierd. De twee uiterste traveeën vertonen een blind tracerwerk met drie gekoppelde spitsboognissen. In het middelste vak bevindt zich het wapenschild van de metselaars, omgeven door rankwerk en voorzien van de spreuk *Het moet wel*. In de twee panelen ernaast bemerkt men vier personages met attributen, waarin werktuigen van de steenhouwers en metselaars worden herkend, zoals een kompas, een troffel, een schietlood, hamer en beitel. Het gaat om een voorstelling van de zogenaamde Vier Gekroonden, die als de patroonheiligen van de metselaars en steenhouwers worden aangezien⁹⁶. Hun verhaal gaat terug op steenhouwers die de marteldood stierven ten tijde van de Romeinse keizer Diocletianus (245-313). Hoewel het aantal steenhouwers nogal wisselde en de 4de eeuwse *Passio Quatuor Coronatorum* in jongere tijd veel aanpassingen en

⁹⁶ Zie onder meer: SAG, Reeks 400 nr. 43, Stadsrekening 1517-1518, f. 105; VAN WERVEKE, A., *De oudst gekende metselaarstoge te Gent en de kenteekens van haar leden*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, 1907, p. 148; ADRIAENSSENS, R., *Over enkele definitives, de 'Vier Gekroonden' te Antwerpen, een handtekening met merk op een archiefstuk*, in: *Bulletin Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek*, Antwerpen; 1978, nr. 3.3, s.p.

bijvoegingen kende, neemt men in onze contreien aan dat het gaat om Severus, Victorinus, Carpophorus en Severinus. Een iets jongere voorstelling van de Vier Gekroonden vindt men bij een huis aan de Ketelvest dat in 1666 door meester-steenhouwer Jan van den Linden werd opgetrokken⁹⁷.

De tweede bovenverdieping van de 20ste-eeuwse gevel bij *de Inghel* toont tweelichtvensters die wat de vorm betreft volledig aansluiten bij de kruisvensters van de lagere verdiepingen. Alle vensters zijn voorzien van donker glas-in-lood met een zeer strak loodrooster, geheel volgens de inzichten van de neogotiek en de heropleving van de glaskunst die daardoor werd tot stand gebracht. De in vijf vakken opgedeelde borstwering tussen de tweede bovenverdieping en de geveltop is opnieuw van beeldhouwwerk voorzien. Blind traceerwerk vult de uiterste vakken. In het centrale paneel wordt een engel voorgesteld, geduid door het bijschrift *Den Enghel*. Behalve in de naam van de herberg die in de kelder-verdieping was ondergebracht, werd voorheen slechts sporadisch een verband gelegd tussen de huisnaam *de Inghel* en een engelenfiguur. De constructie van de nieuwe gevel in 1911-1913 heeft ertoe geleid dat de wellicht onterechte vertaling vrijwel uitsluitend bekend is gebleven, want het is pas nadien - niet in de documenten van de bouwcampagne - dat het huis Graslei 8 gemeenzaam met de naam *De Engel* wordt aangeduid. In de beide panelen naast deze centrale sculptuur worden de wapenschilden van Gent en Vlaanderen uitgebeeld.

De geveltop omvat twee registers, voorzien van tweelichten met luiken aan de buitenzijde. Bij de andere verdiepingen waren de luiken naar binnen draaiend. Tussen beide registers van de topgevel bemerkt men nog drie panelen met sculptuurelementen. In het midden komt het wapenschild voor van keizer Karel V, de regerende vorst ten tijde van de bouw van het oorspronkelijke Metselaars-huis. De twee andere vakken vertonen elk twee zuilen met een banderol, voorzien van de spreuk *Plus Oultre*. Boven het hoogste venster is nog een paneel met blind traceerwerk te zien. De hoogterichting van de geveltop wordt beklemtoond door zes achthoekige fialen, bekroond door dubbele arenden in verguld metaal. Op de spits bevindt zich een kruisbloem. Dit 20ste-eeuwse gevelconcept naar laat-gotisch 16de-eeuws model bepaalt mede het merkwaardige en architectuurhistorisch waardevolle stadsbeeld van Gras- en Korenlei. Als getuigen van de bloeiende ambachten en gilden in de stad hebben de metselaars de brouwers die *de Inghel* als hun corporatiehuis hadden uitgekozen, definitief verdrongen.

⁹⁷ SAG, Reeks 400 nr.184, Stadsrekening 1667-1668, f. 144; VAN DER HAEGHEN, V., *Façade de maison de 1666*, in: *Inventaire archéologique*, Gand, 1900, nr.20, p. 196-197; HOSTE, L., *Uithangborden te Gent*, in: *Ghendtsche Tydinghen*, Gent, 1988, jg. 17 nr. 5, p. 264.

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

Renovatie

Het archeologisch en bouwhistorisch vooronderzoek, waarvan de resultaten in deze bijdrage werden samengevat, werd gerealiseerd in functie van een renovatieproject, waarbij het leegstaande pand werd heringericht met het oog op een nieuwe winkelfunctie. Het is enigszins delicaat de recentelijk aan dit merkwaardig gebouw uitgevoerde werken te beoordelen. De 'gereconstrueerde' gevel uit 1911-1912 werd als monument wettelijk beschermd bij Koninklijk Besluit van 1 april 1952, in tegenstelling tot het achterliggende gebouw dat geen enkele vorm van bescherming geniet, ook al gaat het tot de 14de eeuw terug, ondanks de verbouwingen en verfraaiingen in diverse stijlen. De voorgevel is daarenboven sedert 1911 een zogenaamde conventiegevel, wat wil zeggen dat deze door de Stad Gent moet worden onderhouden. Ingevolge deze wettelijke situatie kon het achterliggende gebouw dus, weliswaar binnen het kader van een goedgekeurde bouwaanvraag, vrij door de eigenaar worden verbouwd.

Bij de recente bouwcampagne liet de eigenaar de vervuilde en lichtelijk afgetakelde voorgevel reinigen en er de allernoodzakelijkste herstellingen aan uitvoeren, ook al behoorde dit in feite tot de verantwoordelijkheid van de Stad Gent. Er werd geopteerd voor een zachte reiniging, met een minimale vervanging van natuurstenen elementen die desnoods door middel van reparatiemortels werden hersteld. Het Steen met zijn muren in Doornikse steen en de latere ingrepen in baksteen verkeerde echter in een bedenkelijke toestand. Dit was als gevolg van de jarenlange verwaarlozing ook het geval met de houten balklagen en dito dakconstructie. Men had heel wat meer kunnen redden van deze merkwaardige constructie indien deze een wettelijke bescherming had genoten. De eigenaar had dan bij de restauratie van een subsidie kunnen genieten. Dit mag niet worden geïnterpreteerd als zou de huidige eigenaar geen inspanning gedaan hebben. Men is er uiteindelijk in geslaagd relatief veel van het oude werk te behouden, ook al brachten de hoog oplopende conservatie- en restauratiekosten het beperkte budget ernstig in het gedrang.

De stenen ruwbouwconstructie bleef zo goed als volledig behouden en werd geconsolideerd en hersteld waar dit nodig was. De originele sporenkap en de later toegevoegde constructie werden echter ontmanteld en de dakconstructie werd gereconstrueerd met gebruik van het gerecupereerde materiaal, aangevuld met nieuw hout. Het logische gevolg hiervan is dat dit ten koste ging van de originaliteit en dat hiermee ook een deel informatie verloren ging. Ter hoogte van elke balklaag werd een lichte metalen constructie ingebracht. Deze ingreep had niet enkel tot bedoeling een nieuwe draagkrachtige vloeropbouw te verzekereren, doch moest vooral de vier wanden bij elkaar zien te houden. Om allerlei redenen waren de buitenmuren immers verzakt en hielden ze gevaarlijk over. Aan de metalen vloerconstructie bevestigde men trekankers die door middel van injecties in de natuurstenen muren werden verankerd. Voor het overige werden de houten balklagen geconsolideerd.

De meest fragiele onderdelen van het gebouw, namelijk de interieurafwerking uit de 18de en de 19de eeuw, ging bij de verbouwing jammer genoeg volledig verloren. Een deel van de 18de-eeuwse stucversiering werd weliswaar 'gereconstrueerd', maar mist elk verband met de oorspronkelijke afwerking als gevolg van de verwijdering van de vroegere kamerindeling; ook de binnendeuren uit dezelfde periode werden verwijderd. De sierlijke eikehouten trap met gesculpteerde trappaal werd daarentegen wel opnieuw gebruikt, zij het dat de trap zich nu zowat 20 cm hoger bevindt dan voordien wegens de ontubbeling van de natuurstenen bloktrede. Dit was nodig omdat door de ophoging van de vloerconstructie de oude trap één trede te laag was. Van de oudste spiltrap in de traptorenconstructie bleef het grootste deel ter plaatse bewaard en werd slechts het allernoodzakelijkste vernieuwd. Van de oorspronkelijke vloer daarentegen bleef niets meer bewaard.

Tot besluit dient te worden beklemtoond dat er vooral dank zij de welwillendheid van de opdrachtgever relatief veel behouden bleef, terwijl er anderzijds bij gebrek aan een doeltreffend beschermingsbeleid nog te veel verloren ging. Dit gebouw is echter niet het enige Steen in de Stad Gent dat niet wettelijk beschermd is, zodat de gegronde vrees moet uitgedrukt worden dat er bij een volgend gelijkaardig geval een catastrofe voor het waardevolle bouwkundig erfgoed niet uit te sluiten valt.

Slotbeschouwing

Met de publikatie van de samenvattende resultaten over het huis *de Inghel* aan de Graslei wordt een nieuwe huisgeschiedenis in geschreven documentatie vastgelegd. Waarom leidde het plan voor de renovatie van dit toen leegstaande pand tot een dergelijk, uitgebreid archeologisch en bouwhistorisch onderzoek? Hoewel de middeleeuwse origine van het huis al door vroegere, beperkte archeologische interventies bekend was en het pand als een belangrijk Gents monument bekend stond, bleek bij nader inzien zeer weinig geweten over het gebouw en zijn ontwikkeling. Wat dan wel bekend was, bleek niet geheel in overeenstemming met de eerste archeologische en bouwkundige bevindingen. Een renovatieproject van een historisch pand, al dan niet wettelijk beschermd, zou ook niet mogen kunnen zonder de grondige kennis van de bouwkundige entiteit die moet worden gerestaureerd of gerenoveerd. Een verantwoorde aanpak van dit patrimonium is pas mogelijk als de materiële bronnen in hun geheel, in hun details, in hun samenhang en hun ontwikkeling bekend zijn. De materiële relictten zijn niet de enige die inlichtingen verschaffen over het te behandelen pand. Samen met de beschikbare geschreven bronnen en iconografische documenten laten ze toe een 'constructie' op te bouwen, waarbij gepoogd wordt de wellicht nooit te achterhalen 'waarheid' zo precies mogelijk te benaderen.

HUIS 'DE INGHEL' IN GENT

Een bijkomende reden om *de Inghel* aan een grondig multidisciplinair onderzoek te onderwerpen houdt verband met een veel bredere vraagstelling. De ligging van het pand, op de oostelijke Leie-oever, onderstreepte de betekenis van dit gebouw voor een betere kennis van het middeleeuwse Gent. De bevindingen voor die uitgelezen plek kunnen namelijk vergeleken en geëvalueerd worden met wat voor andere lokaties, gespreid over de hele stad, aan kennis werd ingewonnen. In onderhavig geval heeft vooral de confrontatie met huizen langsheen de hoofdassen zoals Hoogpoort en Onderstraat enerzijds, met arealen in buitenwijken die na de 13de-eeuwse ophoging werden verkaveld anderzijds, geleid tot een veel beter inzicht in de ontwikkeling van het middeleeuwse Gent, met inbegrip van tal van sociaal-economische aspecten. Via het onderzoek van *de Inghel* rezen ook vragen over de vroegere hydrografie en topografie van Gent en de evolutie ervan in de latere middeleeuwen. De stapelfunctie, die in het bestudeerde pand wellicht van in den beginne tot in de 18de eeuw en mogelijk ook nog later manifest aanwezig was, leidde tot denkwerk over de stapelhuizen aan de Leie-oever en hun relatie tot de stedelijke economie, inzonder het graanstapelrecht. Dat voormalige patriciërswohnungen in de 14de eeuw als corporatiehuis gegeerd waren, was reeds door voormalig huizenonderzoek in Gent bekend en werd in dit geval nogmaals bevestigd. De verleiding is hier groot om opnieuw de betekenis van de brouwers in de belangstelling te brengen, terwijl thans door de constructie van een nieuwe gevel naar laat-gotisch model de klemtoon wordt gelegd op de metselaars en zo de historische waarheid geweld wordt aangedaan. Toch zijn de hele transformatie van het Gentse centrum als uithangbord voor de Wereldtentoonstelling van 1913 en de vele achtergronden en ondergronden die ermee te maken hadden, ook geschiedenis geworden. In conclusie kan derhalve gesteld dat het gecombineerd archeologisch en bouwhistorisch onderzoek van een huis als *de Inghel* niet alleen van betekenis is voor de geschiedenis van dat pand, maar in ruime mate bijdraagt tot de kennis van het verschijnsel stad vanaf het midden van de 10de eeuw.

Interdisciplinair huizenonderzoek is in Gent geen nieuw gegeven. Het vorsingswerk kent een lange traditie en ontwikkelde zich in recente tijd tot grondig wetenschappelijk team-werk. Reeds meer dan twee decennia worden de meeste onderzoeksprojecten van de Dienst Stadsarcheologie in samenwerkingsverbanden met verschillende disciplines uitgewerkt. Langzamerhand groeide er een geïntegreerde, complementaire samenwerking. Verschillende huis-geschiedenissen getuigen van die positieve samenwerking aan de basis, waar ook de ruimere context en de brede vraagstelling niet ontbreekt. De resultaten van *de Inghel* vormen één van de vele voorbeelden uit de praktijk. De vermenigvuldiging van dergelijke interdisciplinaire projecten is noodzakelijk en moet een complementaire tegenhanger vormen voor het theoretisch werk rond de samenwerking van archeologie en geschiedenis, dat geregeld het gespreksthema vormt voor besprekingen in meer overkoepelende organisaties of geïnstitutionaliseerde structuren.

De jongste ontwikkelingen in het huizenonderzoek, beïnvloed door het benutten van voorheen weinig geconsulteerde bronnen⁹⁸, waren geen reden tot euforie en terecht werd herhaaldelijk gewezen op de beperkingen. Het onderzoek is inderdaad afhankelijk van de beschikbare materiële en geschreven bronnen, en van de kennis van dit bronnenmateriaal. Elke constructie van het verleden moet hoe dan ook uit fragmenten worden opgebouwd. De bezorgdheid als zou men via dergelijke projecten alleen met de top van de maatschappij in contact komen, zijn door de vele resultaten van individuele projecten weerlegd. De verzamelde informatie verschaft immers niet alleen inlichtingen over bouwheren of eigenaars maar leidt tot een breed sociaal-maatschappelijk spectrum voor verschillende periodes van het verleden vanaf de late middeleeuwen. Terecht werd er ook gewaarschuwd voor het extrapoleren van bepaalde resultaten. Dit is één van de redenen waarom er in Gent gepleit wordt voor meer grondiger basisonderzoek, verspreid over de hele stad. Vergelijkingen en evaluaties zijn enkel mogelijk met even goed onderzochte panden. Dit lijkt een noodzakelijke voorwaarde om tot verantwoorde algemene inzichten en ontwikkelingslijnen te kunnen komen. Deze bijdrage over *de Inghel* aan de Graslei wil daar een stimulans voor zijn⁹⁹.

⁹⁸ Zie: BOONE, M., *Stadsarcheologie, bouwgeschiedenis en sociale geschiedenis. Een slotbeschouwing*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1992, jg. 16 nr. 2, p. 38-42; CHARLES, L., *De Gentse registers van het huisgeld als kadastrale bron: mogelijkheden en beperkingen (17de-18de eeuw)*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, Gent, 1992, p. 151-193; LALEMAN, M.C., *Van materieel spoor tot boek. Nieuwe wegen voor het huizenonderzoek in Gent*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1992, jg. 16 nr. 2, p. 5-8; LIEVOIS, D., *Bouwhistorisch onderzoek van particuliere huizen in stedelijk milieu*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, Gent, 1992, jg. 16 nr. 2, p. 9-26; CHARLES, L., *Kadaster en familiekunde: de Gentse registers van het huisgeld (17de-18de eeuw)*, in: *Vlaamse stam*, Oostende, 1994, jg. 30 nr. 6, p. 289-308; CHARLES, L., e.a., *Huizenonderzoek in Gent*, Gent, 1994.

⁹⁹ De auteurs willen hierbij ook allen danken die op de een of andere manier hebben bijgedragen tot het welslagen van het onderzoeksproject, de uitwerking van de gegevens en de samenstelling van deze bijdrage. In het bijzonder gaat hun erkentelijkheid uit naar de heer A. Derumeaux, de N.V. Koriander, architect R. Bruggeman en de medewerkers van de Dienst Stadsarcheologie van de Stad Gent.